

Lužice 1918–2018

Osudové osmičky v Lužici

Dotaz českých spisovatelů a politiků na situaci
v Lužici v květnu 1919

JAROSLAV ČÁP – JAROSLAV ŠŮLA

Řešení lužické otázky na pařížských mírových
jednáních a činnost „lužickosrbské delegace“

JAN CHODĚJOVSKÝ

Mjez zamjezowanjom a spěchowanjom – Serbja
v létomaj 1948/49

EDMUND PJECH

Náš puć: K dokumentaci lužickosrbského stu-
dentského hnutí po druhé světové válce aneb Ze
školního časopisu varnsdorfských studentů věst-
níkem lužickosrbské mládeže v ČSR

RADEK ČERMÁK

Pražské jaro v srbské Lužici

LUKÁŠ NOVOSAD

Kancelář Domowiny v Sulejnské ulici v Budyšině mezi lety 1946 a 1956, foto Lužickosrbský kulturní archiv Budyšin

Rok 2018 přinesl spoustu počinů věnovaných stému výročí konce první světové války, vzniku naší republiky a „osmičkovým“ výročím obecně. Rovněž Společnost přátel Lužice chce tímto útlým svazčkem s texty pěti autorů připomenout zvraty 20. století, osudové pro české země i celou Evropu. Přinášíme, jak věříme, trochu jinou perspektivu – pohled dvou historických zemí koruny České, kde se utvářel a udržel malý západoslovanský národ. Podíváme se na pět epizod z jejich pohnutých dějin ve 20. století a položíme si otázku, co pro Lužici (respektive Horní a Dolní Lužici) a Lužické Srby znamenala česká a československá státnost. Co jim přinášely vztahy k Čechům a Češkám, jak se v nich odráželo dění u nás a vazby na nás? Jak prožívali proměny vazeb státoprávních, církevních a kulturních v kontakty motivované spíše národně? Podobné otázky jsme si kladli v rámci kolokvia, jež proběhlo v listopadu 2018 v Lužickém semináři, kde také Jan Chodějovský a Lukáš Novosad přednesli své příspěvky, po úpravě publikované v tomto sborníku.

Jednotlivé články, tvořící střípky v bohaté mozaice česko(slovensko)-lužických vztahů, jsou seřazeny chronologicky. Nejstarší kapitola představuje role Lužice, Lužických Srbů a jejich českých přátel při jednáních o novém řádu a úvahy o připojení Lužice k Československu v době pařížské mírové konference roku 1919, jež se brzy ukázaly jako nereálné, jak je zpracoval Jan Chodějovský. Představu o dění kolem vzniku Československa a také o obrazech a obsazích, které se s česko-lužickými vztahy spojovaly, doplňuje text Jaroslava Čápa a Jaroslava Šuly dokládající aktivní zájem českých politiků a spisovatelů o situaci v Lužici zejména na jednáních československého Národního shromáždění. Následující dva příspěvky se vědí na další osmičkové výročí roku 1948: lužickosrbsky psaný text Edmunda Pjecha shrnuje základní rysy vývoje Lužických Srbů v počátcích totalitní NDR, komentovaný výbor Radka Čermáka potom odráží dobovou náladu na stránkách časopisu *Náš puć*. Loni uplynulo ovšem též padesát let od události pražského jara: z perspektivy Lužice a Lužických Srbů tehdejší události a atmosféru postihuje stať Lukáše Novosada.

Dotaz českých spisovatelů a politiků na situaci v Lužici v květnu 1919*

Jaroslav Čáp – Jaroslav Šůla

V pátek 20. prosince 1918 se konala 12. schůze Revolučního Národního shromáždění (dále jen NS) Republiky československé, na které vystoupil s hodnotícím referátem o vnitropolitické i zahraničně politické situaci dr. Antonín Hajn.¹ Ve svém projevu se dotkl postavení sousedního slovanského národa, a sklídlil za to ve sněmovně potlesk přítomných:

„Poslední dobou stala se aktuální otázka Lužice. Že Lužice patří k české koruně, že teprve r. 1635 v třicetileté válce byla nám, neřeknu, úplně odcizena, poněvadž pouta státoprávní zůstala a ještě dále jsou, o tom nebudu se zmiňovati. [...] jedno pro mne jest jisto: že naše delegace v Paříži nesmí opustiti a také neopustí tyto naše bratry slovanské, lužické Srby, a že jistě, to jest mé přesvědčení, kongres, ať již ten poměr k české koruně jakkoliv vypadne, jim zajistí i potřebnou míru samostatnosti kulturní i národní, aby se mohli jako národ nejen udržeti, nýbrž i dále vyvíjeti.“²

Tento projev byl pronesen v době, kdy se precizovalo československé stanovisko (a požadavky) pro pařížskou mírovou konferenci, která byla zahájena 18. ledna 1919. Podruhé dr. Hajn mluvil o budoucnosti Lužických Srbů ve schůzi NS 27. března 1919, kdy referoval o průběhu jednání na mírové konferenci v Paříži, což se týkalo československého státního území a problematiky menšin. Uvedl oficiální stanovisko, že kdyby si Lužičtí Srbové „přáli, aby měli svůj samostatný stát, anebo chtějí-li býti připojeni k nám, že jsme hotovi je přijmouti. Jinak že se přimluvíme za to, aby se jim dostalo mezinárodní ochrany. [...] Řekl jsem již, že Němcům se podařilo kol dokola poněmčiti, řekl bych, se světa zprovoditi slovanský živel, – to jsou baltičtí Slované – ale lužických Srbů se jim nepodařilo sprovditi se světa. Jaký jest to zvláštní národ, jaký dar to má od Prozřetelnosti, nám ještě neznámý, že zde setrvává a vzdoruje? Zdá se mi, kdybychom ani nebyli Slovany a bratřími jejich slovanskými, kdyby kdokoliv zde jiný seděl a měl možnost, že by se prohřešil na samé přírodě a na samém dějinném poslání, kdyby jim nechtěl umožniti svobodu.“³

*Národní listy*⁴ ještě týž den ve večerním vydání přinesly na titulní stránce úvodní zprávu pod názvem *Národní shromáždění jedná o odpovědi na poselství presidenta republiky*. V témže čísle na druhé straně bylo otištěno *Prohlášení Národního výboru lužických Srbů ke sjednocení obou Lužic a jejich samostatnosti*.⁵ Obširně se o této odpovědi rozepsaly následující den, když svým čtenářům mj. sdělovaly: „Slovanským bratřím, lužickým Srbům, jejichž země byly odňaty českému státu se zachováním jistých výhrad státoprávních r. 1635 ve válce třicetileté, z té duše přejeme, aby našli nejšťastnější odpověď na otázku: Být či nebýt, před níž je postavila světová válka. Jsme

hotovi učiniti z nich součást svého vlastního státu nebo přimluví se za propůjčení mezinárodní ochrany jejich nové svobodě.“⁶

Pařížská jednání se však protahovala a českoslovenští poslanci, znepokojení minimálním pokrokem v lužickosrbské otázce v Paříži,⁷ interpelovali dne 15. května 1919 ministra vnitra (jako zástupce ministerského předsedy) o pokroku v otázce národního zabezpečení Lužických Srbů:⁸

„Jedním z ideových úkolů války bylo osvoboditi malé národy a zaručiti jim svobodný vývoj národní, kulturní a hospodářský. V Lužici ve dvojím záboru – saském a pruském – žije na 200.000 slovanských duší, jež čekají dnes rovněž na osvobozující slovo mírové konference. Lužice byla sloučena s českým státem v pevném historickém svazku přes 3 staletí a byla jen v důsledku bitvy bělohorské od něho odtržena. Vztahy národa lužického a českého byly i nadále vždy upřímně a neochvějně udržovány, zejména od počátku obrození až do této chvíle.

Tato věc ukládá národu českému v dnešní době, kdy sám se osamostatnil, povinnost pečovati o to, aby této nejmenší slovanské větvi, která byla a jest naší slovanskou severní stráží a která nejvíce utrpěla germanisací, dostalo se ochrany, kterou sebeurčovací právo a vůdčí idee dnešní veliké doby i nejmenším národům zabezpečují. Podepsaní se táží a žádají, aby vláda učinila oznámení, jaké záruky pro ochranu Lužických Srbů mírová konference učinila.“

Dotaz podepsali tito poslanci, představitelé české politické scény, vědy a literatury: Jaroslav Kvapil, František Sís, dr. Bohumil Němec, dr. František Lukavský, Jaromír Špaček, ing. Otakar Nekvasil, dr. Jaroslav Stránský, dr. Josef Mareš, Bohumil Fischer, Božena Víková-Kunětická, dr. Karel Engliš, dr. Jaroslav Brabec, dr. Jan Herben, Alois Jirásek a konečně Josef Svatopluk Machar, dr. Vladimír Fáček, dr. Vratislav Černý, Jan Nohel, Karel Sokol, dr. Josef Schieszl, dr. Josef Matoušek, dr. Jaroslav Budínský.⁹

⁶ NL 59, č. 75, Praha 28. 3. 1919 (denní vydání), s. 1.

⁷ Viz také článek J. Chodějovského v tomto svazku.

⁸ Zasedání Národního shromáždění československého roku 1919, Tisk 1002: *Dotaz poslanců Jaroslava Kvapila, Františka Sise a soudruhů na p. ministra vnitra jakožto zástupce ministerského předsedy o národním zabezpečení Lužických Srbů*, in: SČSDPK.

⁹ Jaroslav Kvapil (1868–1950), režisér, dramatik, básník a žurnalista; František Sís (1878–1938), novinář a politik, za první světové války jeden z hlavních organizátorů domácího odboje; Bohumil Němec (1873–1966), botanik, člen Maffie; PhDr. František Lukavský (1874–1937), středoškolský profesor, člen Národní demokratické strany, poslanec Říšské rady (1911); Jaromír Špaček (1879–1953), vrchní právní rada, velkostatkář, člen Československé národní demokracie (ČsND); Ing. Otakar Nekvasil (1869–1933), architekt a stavební podnikatel, člen Maffie, člen ČsND; JUDr. Jaroslav Stránský (1884–1973), právník a novinář; JUDr. Josef Mareš (1885–1945), člen Československé sociálně demokratické strany dělnické, advokát, 1920–1935 starosta Znojma, zemřel v koncentračním táboře v Terezíně; Bohumil Fischer (1864–1934), místopředseda pražské živnostenské komory, člen ČsND; Božena Víková-Kunětická, rozená Novotná (1862–1934), spisovatelka, feministka; JUDr. Karel Engliš (1880–1961), ekonom a politik, 1911 univerzitní profesor, 1918–1925 poslanec NS za ČsND, 1934–1939 guvernér Národní banky československé; Jaroslav Brabec (1869–1930), advokát, poslanec; PhDr. Jan Herben (1857–1936), novinář a spisovatel, člen Maffie. Prozaik a dramatik Alois Jirásek (1851–1930), gymnasiální profesor dějepisu a zeměpisu, v dubnu 1918 pronesl přísahu českého národa v Obecním domě v Praze, 1920–1925 byl poslancem a senátorem za ČsND. Jeho historické romány a povídky byly vnímány na pozadí soudobého boje o svobodu a spravedlnost, za národní i státní samostatnost. Ve své době se stal nejpopulárnějším českým autorem historické beletrie; v těžkých dobách obou světových válek měly Jiráskovy romány velký význam pro povzbuzení českého národa. PhDr. h. c. Josef Svatopluk Machar (1864–1942), básník a prozaik, účastník domácího protirakouského odboje; Vladimír Fáček (1870–1936), vrchní zemský rada, poslanec, později senátor; Vratislav Černý (1871–1933), slavjanofil, jednatel Vseslovanského sjezdu v Praze 1908 a v Sofii 1910; Jan Nohel (1882–??), učitel, 1918 zasedal v rakouské Říšské radě, po roce 1918 v Národním výboru pro Slezsko, angažoval se v česko-polském sporu o Těšínsko; Karel (Karel Stanislav) Sokol (1867–1922), český nacionalistický politik, novinář a publicista; JUDr. Josef Schieszl (1876–1970), sekretář advokátní komory, publicista, za první světo-

* Článek vyšel ve sborníku: *Pro Lusatia. Opolskie Studia Lużycoznawcze*, Opole 2015, s. 33–50. Pro potřeby Česko-lužického věstníku redakčně kráceno a upraveno.

¹ PhDr. Antonín Hajn (1868–1949), politik a publicista, poslanec Říšské rady, později Národního shromáždění za Československou národní demokracii.

² In: Společná česko-slovenská digitální parlamentní knihovna, Těšnopisecké zprávy/Stenoprotokoly, dostupné z <https://www.psp.cz/eknih/>, náhled 21. 12. 2018 [dále jen SČSDPK].

³ Těšnopisecká zpráva o 40. schůzi Národního shromáždění konané dne 27. března 1919, in: SČSDPK.

⁴ Národní listy [dále jen NL], první český politický deník, založený roku 1861. V letech 1918–1938 se staly ústředním tiskovým orgánem Československé národní demokracie.

⁵ NL 59, č. 71, Praha 27. 3. 1919 (večerní vydání), s. 1–2.

Odpověď byla do parlamentu doručena 5. července 1919 a jménem ministerského předsedy dr. Karla Kramáře ji podepsal ministr vnitra Antonín Švehla: „Možno prozatím prohlásiti jen tolik, že pravděpodobně osud lužických Srbů bude zabezpečen mezinárodním zákonem o ochraně menšin. Rozsah této ochrany v daném případě nelze dosud bezpečně stanoviti.“¹⁰

O vzniku této interpelace nelze zatím nic bližšího říci (doufejme, že jednou se snad najdou nějaké doklady v osobních pozůstatostech podepsaných), ale vzhledem k slovanskému citění Jaroslava Kvapila a Aloise Jiráka můžeme soudit právě na ně jako na iniciátory. Ostatně, Alois Jirásek již 17. května 1917 přednesl *Manifest spisovatelů „Českému poselstvu na radě říšské“*,¹¹ 21. prosince 1918 vítal univerzitního profesora dr. Tomáše Garrigue Masaryka, který se jako zvolený prezident nového státu vrátil do Prahy. Tematika severozápadních Slovanů nebyla Jiráskovi cizí, vzpomněme na jeho drama *Gero* (premiéra v Národním divadle proběhla 17. listopadu 1904),¹² které uchvátilo hornolužickosrbského novináře a překladatele, katolického kněze Mikławše Andrického (1871–1908), a bylo v jeho překladu do hornolužické srbštiny hráno s velkým úspěchem v Radworu již 30. června 1907.¹³

Abychom pochopili souvislost mezi projevem dr. Hajna a interpelací českých národovců, musíme si oživit některé události z lužickosrbských dějin do počátku 20. století. V důsledku pražského míru 1635 ztratila Koruna česká Horní i Dolní Lužici (zůstávaly však stále lénem Koruny české), ale poměry se tam v průběhu dalších desetiletí příliš neměnily, lužické území bylo prakticky autonomní, země se i nadále spravovaly odděleně od dědičných zemí saského kurfiřta a nebyly vtěleny do saského státního svazku; byla to prakticky volná personální unie.¹⁴ Situace se však radikálně proměnila v 19. století. V roce 1815 muselo Sasko jako spojenec Napoleona předat celou Dolní Lužici a část Lužice Horní protivníkovi, tedy Prusku. V obou státech docházelo postupně k rozsáhlým státoprávním změnám, zmenšovala se původní autonomie obou Lužic, utužovala se centralizace a v důsledku toho i germanizace, zejména v Prusku po jeho vítězných válkách,¹⁵ ale i v Sasku docházelo k oslabování starších formálních vazeb Horní Lužice na Českou korunu.

Kontakty Lužických Srbů s českým národem však nebyly zcela zprerhány, ať již to byly osobní kontakty, vazby vědecké, umělecké atd., které postupně zesilovaly v druhé polovině 19. století. Všeobecně známá je úloha malostranského Lužického semináře v Praze, který začal roku 1728 fungovat po komplikovaných snáhách jako konvikt pro lužické studenty navštěvující malostranské gymnázium a Karlo-Ferdinandovu univerzitu.¹⁶ Dá se říci, že čes-

ké politické reprezentaci i umělecké inteligenci byl znám osud lužických Srbů a tento zájem o jejich budoucnost vrcholil v letech první světové války.

Již 17. září 1914 se představitelé českých krajanských kolonií v carském Rusku obrátili na Mikuláše II. s memorandem, kterým ho seznamovali s postavením českého národa v Rakousko-Uhersku, ujišťovali ho svou podporou a předložili svoji verzi budoucího českého samostatného státu, který měl zahrnovat Slovensko, Vídeň a Horní i Dolní Lužici;¹⁷ memorandum lze považovat za první politický program československého osvobozovacího hnutí na Rusi. Myšlenka připojení obou Lužic k budoucímu českému státu byla u našich legionářů na Rusi rozšířena. Tak např. Metoděj Pleský, pozdější důstojník československé armády, líčí ve svých vzpomínkách rozvědku z roku 1916, při které umístil před rakouskými zátky mapu budoucího československého státu, která vyjadřovala názory našich legionářů,¹⁸ a do zpěvníků legionářů byla zařazena i lužickosrbská národní hymna.¹⁹

V souvislosti s řešením tzv. české otázky, tj. budoucnosti českého národa, viděl T. G. Masaryk nutnost řešit i lužickou budoucnost.²⁰ Již v prosinci 1914 v Římě v rozhovoru s ruským žurnalistou V. P. Svatkovským se vyjádřil: „Cílem i podmínkou české nezávislosti je co nejvíce oslabit Německo. Proto se při určování hranic Českého království Češi neřídí výlučně etnografií, ale žádají historické a současně strategické hranice. To by mimo jiné umožnilo zachránit Lužické Srby a ohrožovat Berlín z Lužice.“²¹ Později, v roce 1917, se vyjádřil: „Lužičané, kdyby si toho přáli, mohou být přičleněni k Čechám.“²² Prusko a Německo by se mělo stát národnostně jednotlým státem: „Nepochybují dost málo, že Pangermáni takové řešení pruské otázky odmítnou s největším rozhořčením – Lužičany osvobodit! Na dostřel od Berlína má být svobodná slovanská oblast? Ano – to by bylo vítězstvím spravedlnosti a Nemesidy; jestli Spojenci zvítězí, řešení pruské otázky ve smyslu demokracie a národnosti je možné a nutné.“²³

Národně osvobozené hnutí za první světové války zasáhlo i Lužice, které se začaly státotvorně probouzet. Byl to Arnošt Bart, poslanec saského parlamentu, jenž svými novinovými projevy a na shromážděních burcoval národ.²⁴ Založil 13. listopadu 1918 v Budyšině Národní výbor (*Serbski narodny wuběr*). Příštího dne v Bukecích navrhl založení Lužickosrbského svazu, který se 20. listopadu 1918 v Chrósčicích usnesl na resoluci žádající sjednocení Horní a Dolní Lužice a vyslání lužickosrbského zástupce na mírovou konferenci. Na veřejných schůzích Lužičtí Srbové žádali lužickosrbskou školu a kostel, úřady, hospodářskou a kulturní samostatnost; tyto jejich požadavky byly jako program uveřejněny 8. prosince 1918 v *Serbských nowinach* a 21. prosince 1918 podal Lužickosrbský národní výbor do Paříže memorandum, žádaje připojení k Československu. Rozhořel se tiskový boj na stránkách

KALETA, Češi o Lužických Srbech. Český vědecký, publicistický a umělecký zájem o Lužické Srby v 19. století a sorabistické dílo Adolfa Černého, Praha 2006.

¹⁷ Rudolf MEDEK – Vojta HOLEČEK – Otakar VANĚK, *Za svobodu. Obrázková kronika československého revolučního hnutí na Rusi 1914–1920 I*, Praha 1925, s. 22, 33–36; Edvard BENEŠ, *Světová válka a naše revoluce. Vzpomínky a úvahy z bojů za svobodu národa III. Dokumenty*, Praha 1928, s. 544–550. Přípravu memoranda líčí Jiří PAVLÍK, *Otakar Červený, mecenáš československých legií v Rusku*, Hradec Králové 2014, s. 74–78.

¹⁸ Metoděj PLESKÝ, *Velezrádci II. „Na rozvědkách“*. Vzpomínky ze světové války 1916–17, Praha 1938, s. 163 ad.

¹⁹ Leoš ŠATAVA, *Region Lužice jako předmět politických vizí, snah a projektů ve 20./21. století*, in: Česko-lužický věstník, XXIII, Praha 2012, s. 12.

²⁰ O vztahu T. G. Masaryka k Lužickým Srbům viz: Vladimír ZMEŠKAL, *T. G. Masaryk a Lužice. K osmdesátinám prvního presidenta Československé republiky*, Praha 1930.

²¹ Dagmar HÁJKOVÁ, *T. G. Masaryk a Lužice*, in: P. Kaleta – F. Martinek – L. Novosad (edd.), Praha a Lužičtí Srbové, s. 21.

²² T. G. MASARYK, *Nová Evropa. Stanovisko slovanské*, Praha 1920, s. 215.

²³ T. G. MASARYK, *Nová Evropa*, tamtéž.

²⁴ Viz o něm: Hartmut ZWAHR, *Arnošt Bart-Brězynčanski*, Budyšin 1970, 1981.

vé války zapojen v domácím odboji, 1920–1938 přednosta politického a legislativního odboru v Kanceláři prezidenta republiky; Josef Matoušek starší (1876–1945), vrchní soudní rada v Praze, 1920–1935 poslanec, 1935–1939 senátor Národního shromáždění republiky Československé; JUDr. Jaroslav Budínský (1865–1939), právník a poslanec.

¹⁰ Tisk 1287. Odpověď na dotaz poslanců Jaroslava Kvapila, Františka Síse a soudr., in: SČSDPK.

¹¹ Jan HEIDLER, *Alois Jirásek a projevy českých spisovatelů*, in: Miloslav Hýsek – Karel B. Mádl (edd.), Alois Jirásek. Sborník studií a vzpomínek na počest jeho sedmdesátých narozenin, Praha 1921, s. 393–399.

¹² Jan MÁČAL, *Jurčičův „Tugomer“ a Jiráskův „Gero“*, in: M. Hýsek – K. B. Mádl (edd.), Alois Jirásek, s. 271–278. Co odkázat na Tomáškův článek v ČLV?

¹³ Josef PÁTA, *Alois Jirásek u Lužických Srbů*, in: M. Hýsek – K. B. Mádl (edd.), Alois Jirásek, s. 385–387.

¹⁴ Blíže srov. Joachim BAHLCKE (ed.), *Dzieje Górnych Łużyc. Władza, społeczeństwo i kultura od średniowiecza do końca XX wieku*, Warszawa 2007, s. 161 ad.; Lenka BOBKOVÁ – Luděk BŘEZINA – Jan ZDICHYNEC, *Horní a Dolní Lužice*, Praha 2008, s. 159 ad.

¹⁵ Jaroslav ŠŮLA, *Důsledky pruského vítězství roku 1866 na postavení slovanských národů v Sasku a Prusku*, in: Královéhradecko. Historický sborník pro poučnou veřejnost 3, Hradec Králové 2006, s. 67–76.

¹⁶ Naposledy komplexně: Petr KALETA – František MARTÍNEK – Lukáš NOVOSAD (edd.), *Praha a Lužičtí Srbové. Sborník z mezinárodní vědecké konference ke 140. výročí narození Adolfa Černého (Praha 25.–26. 11. 2004)*, Praha 2005; Petr

německých a lužickosrbských novin.²⁵ Revoluční náladu v Lužici koncem roku 1918 líčí poněkud romanticky pojatá povídka o fiktivním vzniku lužického osvobozenického vojska a přípravě lužickosrbské vlády v Radworu, o chystaném tažení na Žitavu a jejím ovládnutí.²⁶ Dne 1. ledna 1919 vydal Lužickosrbský národní výbor *Proklamaci k lužickosrbskému národu*, oznamující, že na základě Wilsonových zásad žádá samostatný lužicko-srbský stát („přetož Lužiscy Serbja su wosebity slowjanski lud, kiž ma prawo kaž druge swobodne ludy sam sebi swój přichod twarić a wo swoje samostatne zakhowanje a wuwice so starać“). Vzdoroakci proti snahám o odtržení nebo autonomii bylo založení *Ausschuß sachsentreuer Wenden* („Výboru Lužických Srbů věrných Sasku“ – pozn. red.). Tento proněmecký spolek byl složen z odrodilců a prorežimních učitelů. V únoru 1919 došlo i na vojenské obsazování lužického území německým vojskem (*Grenzschutz*).

Již předtím, dne 5. prosince 1918, projednával kabinet československého ministra zahraničních věcí žádost představitelů Lužických Srbů o podporu jejich požadavků na pařížské mírové konferenci²⁷ a text jejich memoranda, vyjadřujícího přání připojit se k československému státu;²⁸ 2. ledna 1919 na zasedání vlády ČSR se konala porada k otázce budoucích hranic Československa, které budou žádány na mírové konferenci, a posuzovaly se čtyři varianty.²⁹ Dne 6. ledna odjela do Paříže delegace, tvořená Adolfem Černým,³⁰ Arnoštem Bartem a Janem Brylem a 5. února československý ministr zahraničí dr. Edvard Beneš vystoupil s projevem, ve kterém žádal, aby mírová konference nedala neněmeckým národům zahynout v německém moři.³¹ Ještě 29. srpna 1919 Beneš francouzsky psaným dopisem žádal předsedu mírové konference G. Clemenceaua, aby chystané závazky, týkající se ochrany menšin ve střední Evropě, byly uplatněny i na postavení Lužických Srbů v Německu.³² Ale ani opěťovaná memoranda Lužických Srbů³³ ne-

měla úspěch u politiků vítězných mocností a nakonec jen III. článek mírové smlouvy zcela všeobecně zavazoval německou vládu, aby zacházela s cizojazyčnými menšinami tak, jak to budou činit nové státy se svou německou menšinou.³⁴

Srbské požadavky tak ztroskotaly na nezájmu Spojenců. Angličtí politici považovali lužický problém za vnitřní německou záležitost,³⁵ francouzští se omezili na slovní podporu, americké, italské a japonské představitelé nezajímali osud malého národa. Lužická iniciativa nebyla vzata v úvahu mimo jiné i s odůvodněním, že se během války nepodařilo vytvořit vlastní osvobozenické jednotky, dále zde zapůsobil strach velmocí z rozdrobení střední Evropy (samotná Lužice by tvořila klín do Německa a mířila by na hlavní město, Berlín) a svou roli hrál rovněž strach amerických a anglických politiků, aby demokraticko-radikální srbské národní hnutí nepodepřelo rostoucí komunistické tendence v Německu. A svoji roli zde sehrál rozvíjející se již antagonismus anglicko-francouzský.³⁶ Československé stanovisko bylo také limitováno představiteli velké německé menšiny v pohraničních územích nového státu a jejich agresivní rétorikou a zahraniční propagandou.³⁷ Takže 30. září 1919 dr. Beneš referoval v československém parlamentu o situaci na pařížské konferenci: „Ve věci našich bratří lužických postavili jsme požadavky, jež nám určovala naše slovanská povinnost a cit k utlačovaným bratrům. Nebylo docíleno toho čeho bychom si byli přáli. Docílen byl slib ochrany se strany Společnosti národů (dále jen SN) a zajištěna jim tak národní existence. Hned, jak problém se vynořil, komise požadavky Lužických Srbů sice zkoumala, ale všechny delegace souhlasně tvrdily, že problém ten je nutno řešit tak, aby sice lužickým Srbům byla zajištěna národní existence, ale teritoriální řešení odmítaly.“³⁸

a kulturní; odpověď neobdržel. Další tři memoranda zaslali lužickosrbské vůdčové počátkem července 1919 na mírovou konferenci, opět neobdrželi odpověď.

²⁵ Podrobněji je dokumentován v brožurce: Jan SERBIN, *Srbske stawizny w zańdzenosci a přitomnosti z podrobnym rozpominanjom srbskeho hibanja a wojowanja wo kulturnu samostatnosť lužickich Serbow*, Budyšin 1920, s. 17 ad. (Jan Serbin je pseudonym Jana Bryla).

²⁶ B. M. PAAR, *Revoluční sen radwojsky* (úvod napsal Vladimír Zmeřkal), Blatná 1937.

²⁷ Byla zahájena 8. ledna 1919.

²⁸ Jindřich DEJMEK – František KOLÁŘ (edd.), *Československo na pařížské mírové konferenci 1918–1920 I: listopad 1918 – červen 1919*, Praha 2001, s. 103–104.

²⁹ J. DEJMEK – F. KOLÁŘ (edd.), *Československo*, s. 131–142. Podle první varianty se nepočítalo s Lužici, varianta druhá počítala, že „nastane teritoriální sousedství s Lužicí“, 15. ledna 1919 se rozpracovávaly varianty případného spojení s Čechy nebo lužickosrbské autonomie (tamtéž, s. 157–159), 20. ledna československá delegace podala rozklad o československých hranicích z hlediska vojensko-strategických potřeb (tamtéž, s. 174: jakmile Lužice dostane samostatnost, jako stát spojenecký převezme úlohu zamezit nebo alespoň částečně ztížit případný postup německých vojsk ze směru od Berlína).

³⁰ Adolf Černý již 27. října 1918 uveřejnil v *Národních listech* (ročník 58, č. 116, s. 1–2) zamyšlení *Lužice a mírový kongres*, ve kterém napsal: „Jest nutno promluvit otevřeně o lužické otázce, aby se přes ni na mírovém kongresu mlčky nepřešlo [...] Nejlépe byli by Lužičtí Srbové zajištěni přímým připojením ke státu československému [...] musí od mírového kongresu obdržeti úplnou správu svých věcí ve spojeném, jednotném území správním, ve sjednocené, nerozdělené srbské Lužici“. O aktivitě Adolfa Černého na mírové konferenci srov.: P. KALETA, *Češi o Lužických Srbech*, s. 214–217. Publikaci sorabistickou aktivitu Adolfa Černého (nejen z let mírového konference) eviduje Radoslava HNÍZDOVÁ (*Adolf Černý. Bibliografický soupis publikovaných prací*, Praha 1998, stran 180). Viz též: PIOTR PAŁYS, *Prołuzicka publicystyka Adolfa Černého na lamach tygodnika Česká stráž w latach 1918–1920*, in: P. Kaleta – F. Martinek – L. Novosad (edd.), Praha a Lužičtí Srbové, s. 43–52.

³¹ Dne 7. února 1919 československá delegace na pařížské mírové konferenci podávala do Prahy zprávu o československém vystoupení (J. DEJMEK – F. KOLÁŘ (edd.), *Československo*, s. 208–209), 13. února 1919 dr. Beneš hlásí do Prahy: „Otázka Lužice není stanovena definitivně“ (tamtéž, s. 215) a ve zprávě ze 7. března, určené zahraničnímu výboru Národního shromáždění, uvádí, že ve věci Lužice velké šance na úspěch nejsou, ale že „Lužici budou jistě zaručena jistá práva“ (tamtéž, s. 247).

³² Jindřich DEJMEK (ed.), *Československo na pařížské mírové konferenci 1918–1920 II: červenec 1919 – červen 1920*, Praha 2011, s. 87–89.

³³ Ještě 17. června 1919 předložil Arnošt Bart do Berlína lužickosrbské požadavky: sjednocení lužického území, národní samosprávu, sněm pro věci školské

³⁴ Viz: SORABUS, *Osudy Lužických Srbů v letech 1914–1924*, in: Slovanský přehled 1914–1924. Sborník statí, dopisů a zpráv ze života slovanského. K šedesátým narozeninám Adolfa Černého, Praha 1925, s. 16–19.

³⁵ Britský zástupce Harold Nicholson se 29. ledna 1919 vyjádřil o požadavku lužické samostatnosti či připojení teritoria k Československu jako o „naprostém idiotismu“ (PIOTR PAŁYS, *Państwa słowiańskie wobec Łużyc w latach 1945–1948*, Opole 2014, s. 79).

³⁶ Josef PÁTA, *Lužice*, Praha 1919, s. 62 ad.; Týž, *Lužice a mírový kongres*. Praha 1921; Antonín BOHÁČ, *Úsilí Adolfa Černého o samostatnou Lužici*, in: Antonín Frinta – František Tichý (edd.), *Slovanský přehled 1914–1924*. Sborník statí, dopisů a zpráv ze života slovanského: k šedesátým narozeninám Adolfa Černého, Praha 1925, s. 235–239; Jan KAPRAS, *Lužice jako menšina*, Praha 1927 (na s. 10–24 pojednání „Lužická otázka na mírovém kongresu pařížském“, na s. 24–35 „Situace v Lužici po jeho skončení“); Josef DAVID, *Lužičtí Srbové*. Londýn 1944, s. 13–14 (přetištěno ve druhém a doplněném vydání: *Lužičtí Srbové*, s. 22–25); Adolf ČERNÝ, *Lužická otázka*, Praha 1945, s. 83 ad. (většinou přetisk autorových článků, opatřených dodatečně poznámkovým aparátem); Měrcin KASPER, *Stawizny Serbow III*, Budyšin 1976, s. 21–34; Friedrich W. REMES, *Die Sorbenfrage 1918/1919. Untersuchung einer gescheiterten Autonomiebewegung*, Bautzen 1993; Mirosław CYGAŃSKI – Rafał LESZCZYŃSKI, *Zarys dziejów narodowościowych Łużyczan I*, Opole 1995, s. 176–189; Čeněk M. KADLEC, *Hry o hranice*, s. 1. 2001; PIOTR PAŁYS, *Czechosłowacja wobec Serbołużyczan w dwudziestoleciu międzywojennym i w okresie II wojny światowej*, in: Pro Lusatia. Opolskie Studia Łużycoznawcze 12. Opole 2013, s. 64ad.; Týž, *Państwa słowiańskie*, s. 17–29, 73–80.

³⁷ V parlamentní debatě ve čtvrtek 14. července 1921, na 71. schůzi Národního shromáždění, německý poslanec dr. Brunar strašil přítomné, že existuje hnutí, jehož cílem je založení velké lužickosrbské republiky mající přes 400 000 obyvatel a dosahující na 60 km „před brány Berlína“ a prohlásil: „Přeji českému lvu velmi dobrou chuť, přeji mu, aby přijal do svých státních hranic ještě několik milionů Němců. Pak přijdeme konečně ke stanovisku, že my Němci zde máme většinu, a pak vám ukážeme, jak se vládne“ [zdůraznil autoři; poznali jsme to po roce 1938].

³⁸ Eduard BENEŠ, *Problémy nové Evropy a zahraniční politika Československá. Projevy a úvahy z r. 1919–1924*, Praha 1924, s. 19. Český pozorovatel ale brzy napsal: „Mírová konference pařížská řešila otázku vzájemné spolupráce vítězných spojenců rozhodně ve prospěch velkých států a tento rozdíl mezi velkými a malými státy byl na konferenci ve všech směrech zcela pronikavý“ (Vladimír VOCHOČ, *Dr. Beneš a mírová konference pařížská*, in: Jaroslav Werstadt (ed.), Dr. Edvard Beneš, spoluzakladatel nové svobody a tvůrce zahraniční politiky

Na 101. schůzi Národního shromáždění dne 18. prosince 1919 poslanec dr. Otakar Srdínko³⁹ konstatoval: „Již z pouhé vděčnosti musíme se snažiti, abychom zachovali kulturní spojení se všemi příslušníky našeho národa, ať jsou roztroušeni po světě kdekoliv. Já rozsah té kulturní politiky rozšiřuji ještě na jednoho člena slovanské rodiny, velmi nešťastného, který na mírové konferenci pochodil velmi špatně, tj. Lužice. My na Lužici politicky nemůžeme mít žádného vlivu, ale jest naší povinností, poněvadž jsme nejbližšími, abychom se o Lužici starali kulturně a kulturní spojení navázali co nejtěsnější. Ale rozsah naší kulturní politiky nesmí se omeziti pouze na náš národ, protože při různých příležitostech uznali ostatní Slované, že jsme nejvyspělejším kmenem slovanské rodiny. A toto uznání je zároveň vybirdkou a povinností, že musíme býti také kulturními vůdci ostatního Slovanstva.“⁴⁰

Na 113. schůzi Národního shromáždění v pátek 30. ledna 1920 referoval ministr zahraničních věcí dr. Beneš o pařížských jednáních ohledně Lužic:⁴¹ „Otázka Lužických Srbů byla probírána na konferenci mírové podrobně a jako všechny ostatní přikázána teritoriální komisi ke zkoumání a rozřešení. Teritoriální komise otázkou se zabývala a, jak je známo, postavila se proti požadavku v tom smyslu, že území toto k Československé Republice náležeti nemá. Bylo však zároveň komisí tou stanoveno, že o otázce Lužických Srbů bude se jednati v komisi nové. [...] já sám měl jsem příležitost, zakročovati buď sám, anebo společně s Arnoštem Bárthem u presidenta Wilsona, u státního tajemníka Lansinga anebo u ministra zahraničních věcí Balfoura, Pichona a jiných francouzských a anglických politiků, ukazuje na situaci Lužických Srbů a žádaje řešení tohoto problému se stanoviska mezinárodního. Po řadě intervencí president Wilson žádal sám osobně, aby otázka byla důkladně zkoumána. [...] konečně bylo od konference stanoveno, že má býti pokládána za otázku minoritní a jako taková že bude v kompetenci Svazu národů. V tom smyslu také, když se odpovědělo ve zvláštní deklaraci se strany spojenců na námitky německé delegace proti podmínkám míru Versailleského, bylo v kapitole 3. této deklarace mluveno o minoritních otázkách a konstatováno doslovně, že Spojenci berou se zadostiučiněním na vědomí závazek Německa, že dá všechna práva národní národním minoritám.“

československé. Sborník statí, Praha 1924, s. 85). Týž autor také bystře napsal: „V některých směrech hrozilo novým státům, že nebude vůbec činěn rozdíl mezi nimi a státy poraženými“ (tamtéž, s. 88). Další komentátor napsal, že dr. Beneš zastával na konferenci názor, že Lužickým Srbům musí být zajištěna úplná autonomie a přímý styk s Čechy, aby byly usnadněny intelektuální a hospodářské vztahy mezi těmito národy, ale mírová konference neuznala problém Lužických Srbů „za hodný své pozornosti. Odmítla o tom byt jen uvažovat, jednak proto, že to pokládala za pouhý detail v celkovém přebudování Evropy, jednak zajisté také proto, že cítila nechuť k tomu vyrobit na všech stranách nové státoprávní problémy, které by mohly být příčinou nesnázi v budoucnosti, až Německo opět zmohtnutí“ (Ferdinand PEROUTKA, *Budování státu II*, 1919, reprint Praha 1991, s. 705–706).

³⁹ Prof. MUDr. Otakar Srdínko (1875–1930), agrární politik, poslanec v letech 1918–1930, ministr školství (1925–1926) a ministr zemědělství (1926–1929).

⁴⁰ Stenopis ze 101. schůze NS, in: SČSDPK.

⁴¹ Stenopis ze 113. schůze NS, in: SČSDPK. Tento projev přetiskly i Národní listy, Praha 31. 1. 1920 (roč. 60, č. 31, denní vydání, s. 1).

Thunovský palác před rokem 1918, štít, zdroj wikimedia commons

Tento pasus vztahuje se také na Lužické Srby. Dlužno tudíž konstatovati, že Lužičtí Srbové se dostávají pod ochranu Ligy Národů a že celý problém Lužických Srbů přechází do kompetence Společnosti Národů, že je po této stránce naprosto jisté, že Společnost Národů se otázkou tou bude zabývati a že Lužičtí Srbové ve věcech kulturních a národních opuštění nebudou. [...] Domnívám se, že po této právní stránce bylo stanovisko naše vůči Lužickým Srbům a německé říši od prvního okamžiku až do definitivního rozhodnutí v této otázce naprosto správné a korektní, neboť jakmile bylo definitivně ve věci rozhodnuto, ministerstvo zahraničních věcí také hned rozhodnutí to plně respektovalo a vyvodilo z toho důsledky, řídíc se ve své politice ohledně této otázky výlučně zásadami mezinárodního práva, a přijímajíc plně zásadu nevmešování se do vnitřních otázek sousedních států.

Při tom dlužno poznamenati, že, ježto otázka Lužických Srbů je následkem jednání na mírové konferenci pod ochranou Ligy Národů, jednotliví členové Ligy Národů mají právo ve věci této zakročiti, pokud se to týká výlučně otázek ochrany minorit.⁴²

Původní představy Masaryka, Beneše a dalších českých politiků o rozsahu budoucího českého státu se po válce ukázaly jako nerealizovatelné. Vývoj se ubíral jiným směrem. Sice zanikly tři velké evropské monarchie, ale jejich problémy přetrvávaly. Na scénu přišla nová mocenská uskupení, v Evropě vznikly nové státy, ale jejich vývoj byl zatížen různě velkými národnostními minoritami. Vystávaly nové problémy, i problémy ekonomického rázu. Otázku uspořádání národnostních států nevyřešil ani konec druhé světové války, který opět neuspokojil všechny zúčastněné národy a státy a nevyřešil opět lužickou otázku, ani autonomií, ani vlastní státností.⁴³

⁴² Písemné prameny k dějinám projednávání lužické otázky československou delegací na Mírové konferenci v Paříži jsou uloženy v Archivu ministerstva zahraničí v Praze, fond Pařížský archiv [dále PA], kniha č. 51, 52, dále PA sign./kn.: 246/4, 363/5, 388/5, 601/6, 834/7, 2617/24, 2867/26, 3973/34, 4053/34. Texty předkládaných československých memorand uveřejnil stoupenec nacistického hnutí Hermann RASCHHOFFER, *Die tschechoslowakischen Denkschriften für die Friedenkonzferenz von Paris 1919/1920*, Berlin 1937 (k Lužici viz s. 224–255, memorandum č. 7).

⁴³ Poměr slovanských států k problému jejich lužických bratrů shrnul naposledy ve své skvělé práci P. PAŁYS, *Państwa słowiańskie*.

Řešení lužické otázky na pařížských mírových jednáních a činnost „lužickosrbské delegace“⁴⁴

Jan Chodějovský

Československou delegaci na mírové konferenci v Paříži roku 1919 navenek reprezentovali dva oficiální zástupci – ministr zahraničních věcí Edvard Beneš a ministerský předseda Karel Kramář, nicméně většinu jejich členů představoval sbor odborných poradců.⁴⁵ Jedním z nich byl i sorabista Adolf Černý, povolán v listopadu 1918 během příprav na nadcházející diplomatická jednání do řad odborníků činných v etnograficko-geografické sekci Úřadu pro přípravu mírové konference. Zde na schůzi 30. listopadu přednesl referát k jím vypracované etnografické mapě Lužice s navrženými hranicemi eventuálního lužického státu a s touto představou pak 6. ledna 1919 nasedl do prvního zvláštního delegačního vlaku, mířícího do Paříže. Spolu s ním cestoval i jeden ze dvou budoucích zástupců Lužických Srbů na mírových jednáních Jan Bryl.⁴⁶

Protože neutrální Švýcarsko nedovolovalo přes své území přejezd vojenským transportům,⁴⁷ jelo se velkou oklikou přes Gmünd, Selzthal a Tarvisio do Itálie, následně po trase Udine, Milano a Turín k italsko-francouzským hranicím, které vlak překonal ráno v pátek 10. ledna, načež pokračoval přes Chambéry a Dijon. Delegáti ani cestou vlakem nezaháleli – byla svolána poradní schůze, na které mimo jiné přednesl Černý svůj návrh soustředění lužickosrbské zajatce na jednom místě a vytvořit z nich alespoň četu, později setninu lužickosrbských legií, popsal strategický význam Lužice coby nástupiště proti Čechům a předložil svou představu úplné autonomie Lužic. Do Paříže vlak přijel ve tři čtvrtě na deset večer. Zde je na nádraží již očekával ministr Beneš. Jejich dočasným pařížským domovem se měl stát hotel *Lutetia*, nacházející se na 45 Boulevard Raspail v 6. městském okrsku.

Sotva se pasažéři prvního delegačního vlaku trochu zorientovali v hotelu a jeho nejbližším okolí, připravil pro ně E. Beneš na 12. ledna přednášku o situaci na konferenci a zejména o způsobu, jakým zde budou v příštích dnech pracovat. Obdrželi oběžník s názvem „Práce nutné pro ministerstvo zahraničních věcí“ z 16. ledna 1919, který udával pořadí důležitosti témat a je výstižným dokladem toho, jaké byly priority české diplomacie. Na začátku bylo zmíněno Těšínsko a Ratibořsko, Kladsko, Němci v Čechách, Slovensko a Uhrorosi (Rusíni). Oběžník byl dále členěn na 15 oddělení, přičemž Lužice se nacházela na desátém místě, hned za koridorem k Jadranu.⁴⁸ Pořadí témat však nebylo pevně dané a v průběhu času docházelo ke změnám v souvislosti s tím, které z nich se dostalo na pořad jednání a bylo nutno se na ně více kon-

centrovat. Takže například již v dalším Benešově oběžníku se téma Lužice dostalo na šesté místo za problematiku Kladska, Ratibořska, Slovenska, Uherských Rusínů a koridoru.⁴⁹

Až na pár výjimek spočívala všechna agenda související s lužickosrbskou problematikou na bedrech dvou mužů – Arnošta Barta a Adolfa Černého. Oficiálně Černý poprvé referoval Benešovi o situaci v Lužici a nastínil svou představu řešení spolu s potřebou zakročit nějak v záležitosti lužickosrbských válečných zajatců 12. ledna. Jejich schůzka trvala více než hodinu a Černého dobře naladila. Pustil se ihned do práce a již za dva dny předával informace pro první memorandum o Lužici. Téhož dne odpoledne byl spolu s Luborem Niederlem a Antonínem Boháčem na první z řady návštěv u Ernesta Denise. Ten se živě zajímal o otázky hranic Československa, Černého však příliš nepotěšil, když za relativně schůdné řešení označil spojení celé Lužice v rámci Saska, aniž by vůbec uvažoval o možnosti jejího přičlenění k Československu.⁵⁰

Černý byl v prvních týdnech po příjezdu do Paříže neobyčejně aktivní a v podstatě den co den připravoval nějaký materiál. A zdálo se, že pro lužickou věc získal i ministra Beneše. Svádělo k tomu mimo jiné i Benešovo sdělení na jejich pracovní schůzce z 15. ledna, že již zakročil ve věci zajatců.⁵¹ V dalších dnech pracoval na poznámkách k francouzskému textu o Lužici a na mapě Lužice, přičemž v této souvislosti si nechal od Beneše schválit průběh minimální hranice na západě. V sobotu 18. ledna večer se konala schůze delegátů s ministrem, který jim podal zprávu o zahájení konference a sdělil, že se zcela změnil postup jednání. Jednotliví experti již nebudou moci osobně v komisích obhajovat nároky svých delegací, ale vše mělo být od následujícího dne řešeno výhradně formou memorand.

Další dny se Černý zabýval korekturami připravené mapy, francouzského překladu svého memoranda pro *La Nation Tchèque* a oklepu druhé zprávy o lužickém hnutí, kterou důvěrně zaslal do Paříže ještě před svým odjezdem spolu s plnou mocí, kterou mu pro zastupování zájmů lužickosrbského národa dal Lužickosrbský národní výbor (Serbski narodny wubjerk – SNW).⁵² Tyto materiály se ale zatím nesměly z Benešova rozhodnutí vytknout. Při neformální rozmluvě se Štefanem Osuským a Edvardem Benešem dohodli zahájení žurnalistické kampaně ve prospěch Lužických Srbů ve francouzských a britských listech. V otázce zajatců ale stále nepřicházela žádná odpověď. Beneš však během těch několika

⁴⁴ Stať vznikla na základě rozsáhlého pramenného výzkumu, shrnutého v knize Jan CHODĚJOVSKÝ, *Paříž 1919. Mírová konference očima poradců československé a polské delegace*, Praha 2017. Srov. též Zdeněk VÁCHA, „Zádam Vás jako vynikajícího odborníka...“ *Organizace odborných prací pro československou delegaci na mírové konferenci v Paříži 1918–1919*, Praha 2012.

⁴⁵ V době, kdy byla delegace nejpočetnější, čítala přibližně sto osob.

⁴⁶ Druhá část výpravy odjela do Paříže 25. ledna a jejím členem byl i Lužický Srb a poslanec saského sněmu Arnošt (Ernst) Bart, který poté spolu s Janem Brylem a Adolfem Černým vytvořil neoficiální lužickou delegaci a společně pracovali ve věci samostatnosti Lužice. Lužičtí Srbové ovšem nebyli oficiálně přizváni k jednání a mohli se účastnit pouze coby kooptovaní členové československé delegace.

⁴⁷ Vlak krom toho, že byl doprovázen našimi francouzskými legionáři, převážel v nemocničním voze i repatriované zraněné francouzské vojáky.

⁴⁸ Následovala ještě témata Terst a Rijeka, Istrie, Dalmácie, Banát a internacionalizace vodních cest. V relaci ze 13. ledna, když Beneš referoval o tom, že se otázka koridoru a Lužice stále ještě nedostala na pořad jednání, však otevřeně přiznal, že velké šance na úspěch nejsou.

⁴⁹ O významu, jaký byl konkrétní problematice přisouzen, svědčí i množství osob, které se na jejím zpracování podílelo. Zatímco otázce Lužice se, nepočítáme-li několik textů Jana Kaprase a Rudolfa Kalhouse, věnoval v podstatě jen Černý (přesněji Černý a Bart), jinde bylo zapojení delegátů mnohem širší. Tak kupříkladu na textech o Kladsku pracovali zároveň Antonín Boháč, Viktor Dvorský, Rudolf Kalhous i Jan Kapras. A obdobně to bylo i v souvislosti s problematikou Slovenska nebo hospodářských záležitostí. Nutno ovšem podotknout, že Černý nedostatek dalších expertů, kteří by se tematice Lužice věnovali, vyrovnával svou pracovitostí a nasazením, díky čemuž vzniklo pro téma Lužice srovnatelné množství studií jako pro velkou část z mnohem více prosazovaných okruhů.

⁵⁰ Na to se díval velmi skepticky a odůvodňoval tím, že jednak Lužice zeměpisně k Čechám nepatří, jednak je otázka Lužických Srbů v podstatě stejná jako problém Němců v Čechách. A to by mohlo Čechům působit komplikace vzhledem ke snaze získat s odvoláním na historické právo pohraniční oblasti s německou většinou.

⁵¹ Adolf Černý mu proto při té příležitosti předal první seznam zjištěných jmen lužickosrbských zajatců, kteréžto nikterak malé agendě se po celou dobu konference věnoval Jan Bryl. Edvard Beneš přislíbil, že bude ihned podána žádost, aby s nimi bylo zacházeno stejně jako se zajatci československými. Černý předpokládal, že do týdne by pak za nimi mohl Bryl odjet agitovat, zajatci by byli shromážděni v jednom táboře a požádali by později o přiřazení k československému vojsku.

⁵² SNW byl ustaven 13. listopadu 1918, na shromáždění v Chršćicích 20. listopadu vypracoval první rezoluci s požadavky Lužických Srbů, 1. ledna 1919 pak vydal proklamaci k lužickosrbskému národu, kde se otevřeně přihlásil k právu Lužických Srbů svobodně a samostatně budovat svou budoucnost na základe Wilsonových bodů.

dnů také změnil názor na způsob, jakým by měla být lužická věc konferenci předložena. Rozhodl, že místo toho, aby Lužičtí Srbové přednesli své požadavky oficiální cestou přímo mírové konferenci, což by mohlo skončit odmítnutím jednou pro vždy, raději všem účastníkům konference text o situaci v Lužici, obsahující lužickosrbskou rezoluci a Černého memorandum s mapou, aby se tito pro věc získali nebo alespoň na ni byli upozorněni.

Mezitím docházely opožděné zprávy z domova a přes Prahu i zprostředkovaně informace o dění v Lužici. S týdenním zpožděním tak získali pařížští delegáti výtisk *Večeru* se zprávou, že 18. ledna měla být prohlášena lužická samostatnost. Trochu jasno vnesl do situace příjezd Arnošta Barta s druhou částí delegace 28. ledna 1919, který také coby hlavní postava lužickosrbského hnutí za samostatnost mohl tlumočit oficiální stanovisko představitelů lužické reprezentace.⁵³

Arnošt Bart byl po svém příjezdu do Paříže velmi zklamán zjištěním, že řešení lužické otázky ještě nijak nepokročilo. Černý mu vložil situaci, ale aby jej skutečně přesvědčil o tom, jak je věc obtížná, vyžádal si slyšení u E. Beneše. Toho potěšila informace o velkém množství podpisů na rezoluci SNW a hovořil o tom, že doufá v příznivé vyřízení otázky zajatců stejně jako v uvedení záležitosti Lužice na jednání; a snad během dvou až tří týdnů by mohli být lužickosrbské zástupci předvoláni k příslušné komisi. Nyní je uklidňoval slovy o tom, že není třeba mít obavy, že se pro lužickou věc pracuje a bezpochyby se mnohého podaří dosáhnout, minimálně autonomie ve formě lužického státu v rámci německé federace. Apeloval na nutnost, aby národní hnutí ještě více zmohutnělo a přibylo projevů požadujících samostatnost. Navrhl adresovat přímo mírové konferenci přepis. Jeho znění by se nyní v Paříži připravilo a poté

nechal v Lužici odhlasovat, podepsat co největším počtem osob a zástupců organizací a vyslalo do Paříže. Bart, Bryl a Černý měli být připraveni to ihned provést, jakmile bude mít Beneš pocit, že nadešel vhodný čas.

Dne 5. února odpoledne předstoupil ministr Beneš před Radu deseti⁵⁴ se souborem československých požadavků a zmínil zároveň také problém lužický. V té souvislosti ale prohlásil, že nejde o součást československých teritoriálních požadavků a nevznášel proto na

území Lužice žádné nároky, nýbrž zdůraznil, že se jedná o otázku samostatného národa, který má právo na svobodu stejně jako národy ostatní. A že je to zároveň také záležitost související s budoucí podobou Německa. Lužickosrbský národ podobně jako Češi po dlouhá staletí zápasí s Němci, a když nyní nadešla příznivá doba, žádá svobodu, aby se mohl zachránit a existovat i do budoucna. Morální povinností Čechů proto bylo otázku tohoto národa konferenci oficiálně předložit. Podle vlastních Benešových slov, nicméně ještě filtrovaných přes mysl a pero Adolfa Černého, s nímž o tom hovořil následující den, byl prý jeho výklad „přijat sympaticky“. Tři lužičtí „delegáti“ tak neměli žádný důvod nevěřit ve zdárné završení jejich snah.

Když se 11. února opět sešli lužičtí „zástupci“ s Benešem, sdělil jim, že je možno v Lužici veřejně oznámit, že lužická otázka byla mírové konferenci představena a tato ji neodmítne a bude o ní jednat, přičemž Francie je věci nakloněna a Velká Británie není otevřeně proti, že zde mají Lužičtí Srbové dobré zastánce, na Lužici se nebude vztahovat blokáda a nebude nucena platit válečné reparace. Uvedl tedy informace, které v tuto chvíli bylo ještě předčasné domýšlet, natož publikovat v novinách.

Téhož dne odjel Arnošt Bart z Paříže, aby v Lužici zorganizoval akci, která by zástupcům dohodových mocností ukázala jednotu a sílu národního hnutí, v podstatě tedy onu velkou petiční akci, o níž před několika dny ministr Beneš mluvil. Černý současně začal pracovat na návrhu projevu SNW, který byl obratem odeslán Bartovi. Mimo to se zabýval aférou související s aktivitou spolku nesoucího jeho jméno, tedy Česko-lužického spolku „Adolf Černý“ v Praze. Ten otiskl v *Národních listech* provolání, v němž žádal o uznání samostatného lužického státu a obsazení Lužice dohodovými vojsky, což okamžitě vyvolalo prudkou reakci německé strany. Zástupci Německa toho využívali jako příkladu zasahování Čechů do vnitřních záležitostí země. Na výzvu Edvarda Beneše pak Adolf Černý požádal představitele spolku, aby ustali se všemi politickými aktivitami a drželi se jen na poli kulturním a hospodářském.

Na konferenci se však lužickosrbská věc nikam neposouvala. Po jednom z jednání konference se 5. března při osobním rozhovoru s Benešem Černý dozvěděl, že Britové a Američané si sice přejí Lužické Srby zachránit, ale nechťejí vůbec slyšet o připojení Lužice k Československu s ohledem na to, že by územní ztráta hrozila v budoucnu pomstou ze strany Němců. Na to Černý reagoval slovy, že takovéto řešení ale Lužické Srby nezachrání a po nadějích, které v nich v minulých týdnech byly probuzeny, přijde hrozná zklamání. A má-li mít autonomie bez připojení k Československu alespoň nějaký význam, je nutné Lužici postavit pod mezinárodní ochranu a dohled, který by byl svěřen nám.⁵⁵

12. března se Černý a Bryl znovu sešli s ministrem Benešem, aby se dozvěděli, že již nazítří se má na konferenci jednat o Lužici. Jejich nadšení Beneš rovnou mírnil sdělením, že panuje všeobecný nesouhlas s možností jejího spojení s Československem, ale ochranu SN viděl jako jistou. Černý mu zopakoval své stanovisko, že je nezbytné dosáhnout pro Lužické Srby samostatnosti mimo svazek s Německem a pokud možno se společnou hranicí s Čechami. Na Brylovo sdělení, že Arnošt Bart hodlá dovést další podkladové materiály pro doložení hospodářské soběstačnosti Lužice, ministr odpověděl, že nové materiály již nejsou potřeba, protože konference označila předložené dossier za dokonalé. V souvislosti s Lužicí upozornil Černého Osuský, že na konferenci jí nejvíc škodí předchozí pasivita Lužických Srbů, tedy fakt, že se Srbové až do konce války v Německu v podstatě národně neangažovali, že není možno prezentovat žádný projev jejich politického života. S tím

Lužickosrbský delegát Arnošt Bart, zdroj [wikimedia commons](#)

⁵³ Lužickosrbská inteligence však ani zdaleka nebyla jednotná a někteří z jejích představitelů chtěli vydat oficiální protest proti postupu SNW. Toto nebezpečí se sice nakonec podařilo zažehnat, ale signalizovalo to možné komplikace do budoucna. Příčinou těchto kroků, majících za cíl napravit vztahy s Němci a distancovat se od aktivit SNW, byla obava z možných represí ze strany německých orgánů. Ty ostatně brzy nastaly. Navíc se tato aktivizace Lužických Srbů týkala v podstatě jen těch, kteří obývali saskou část Lužice. Pruskou Lužici tento emancipační proud v podstatě nezasáhl. Proti národnímu hnutí vystupovaly i vyšší církevní orgány, které v saské stejně jako pruské Lužici zakazovaly duchovním spolupracovat se SNW.

⁵⁴ Rozhodujícím orgánem mírové konference byla Nejvyšší rada, v prvních měsících jako Rada deseti sestávající z premiérů (USA zastupoval prezident) a ministrů zahraničí vítězných mocností, později z ní byli ministři zahraničí vyčleněni a řešili méně důležité otázky.

⁵⁵ Ve stejný den byla vytištěna rezoluce SNW ze 13. února, která byla ihned distribuována mezi účastníky konference.

Zahájení pařížské konference. Zástupci mocností naslouchají projevu francouzského prezidenta Raymonda Poincaré, zdroj wikimedia commons

Adolf Černý nemohl než souhlasit. Sám Lužické Srby v minulosti mnohokrát prostřednictvím Arnošta Muky a svých článků vyzýval k větší aktivitě, ale marně.

Práce lužických „delegátů“ se v následujících dnech omezily na psaní referátů pro zahraniční novináře, shromažďování údajů o válečných zajatcích lužickosrbské národnosti⁵⁶ a v případě Adolfa Černého také na několikrát jednání s Milanem Rastislavem Štefánikem, kteréžto rozhovory naplňovaly Černého optimismem. Věřil, že Štefánik, který se zdál projevovat o věc Lužice živý zájem, dokáže přesvědčit o nutnosti řešení této otázky rozhodující francouzské představitel. Všem nadějím však učinila konec Štefánikova tragická smrt o necelý měsíc později.

Od počátku dubna 1919 byla lužickosrbská „delegace“ opět v plném počtu, když se do Paříže vrátil Arnošt Bart s informacemi o vojenských přípravách Německa. Na následné schůzce s Benešem podal Černý ministru zprávu, že se Lužičtí Srbové dosud nevzdali naděje na připojení k Čechům, protože o pravém stavu věcí věděli jen tři zástupci Lužickosrbského národního výboru. Pokud by se toho nepodařilo dosáhnout, žádali o zřízení samostatného lužického neutrálního státu.⁵⁷ Již nyní ale Lužičtí Srbové naléhali na vytvoření demarkační linie, obsazené českými nebo dohodovými vojsky, která by je ochránila před útoky ze strany Německa. Bart s Černým se obrátili na ministra s otázkou, jestli by se neměla lužická věc s ohledem na novou situaci znovu předložit konferenci a jestli by to tentokrát neměli učinit sami Lužičtí Srbové. Proti tomu Beneš nic nenamítal, ale radil, aby bylo memorandum, třebaš podepsané SNW, podáno prostřednictvím československého ministerstva zahraničí, aby věc nezapadla. A nijak neskrýval, že situace je nyní mnohem horší než před dvěma měsíci. Sám se nicméně nabídl oslovit teritoriální komisi s tím, aby se na Lužici v poslední chvíli nezapomnělo.

⁵⁶ Ani v této záležitosti se situace nevyvíjela podle původních plánů a očekávání, když po dlouhé době došly od správy zajateckých táborů i šéfa amerického hlavního štábu odpovědi zhruba ve stejném smyslu, že o této záležitosti musí rozhodnout sama mírová konference. V dopise z amerického štábu se přímo psalo o tom, že armáda je řízená vládou, a dokud diplomaté a mírová konference neuznají Lužické Srby za samostatný národ, nemohou představitelé armády činit rozdíl mezi zajatci z jednotlivých částí Německa.

⁵⁷ Ten by zahrnoval území obývané přibližně 280 tisíci obyvateli, z nichž mělo být 161 tisíc Lužických Srbů. Územní rozsah tohoto státního celku byl specifikován na základě již dříve zmiňovaných etnografických výzkumů Arnošta Muky a jeho národnostní mapy. Tento lužický stát měl být následně propojen úzkým šestikilometrovým koridorem skrz německé území s Československem.

Černý tedy začal pracovat na novém memorandu a Bart poskytl novináři z listu *Matin* interview, v němž popsal jemu známé vojenské aktivity Německa a který měl později nepřijemnou dohru, když byl Bart při návratu do Německa zatčen a za rozhovor odsouzen za velezradu a uvězněn. Všichni tři se také pokusili oslovit větší okruh osob a iniciovali setkání s polským delegátem Romanem Dmowským, ruským atašé Vladimírem Rafal'ským a jihoslovanským ministrem zahraničí Ante Trumbićem. Beneš pak domluvil schůzky s Julesem Cambonem, tajemníkem prezidenta Wilsona plukovníkem Edwardem Mandellem Housem a jihoafrickým státníkem a jedním z duchovních otců a propagátorů myšlenky SN generálem Janem Smutsem.

Tak minul duben, který byl ve znamení osobních jednání, přesvědčování a agitování. Ze všech odcházeli „lužičtí delegáti“ s pocitem, že dotyčné politiky pro svou věc získali. Viditelných výsledků však nedosáhli. Vpřed se pohnula v podstatě jen záležitost zajatců, když se koncem měsíce Britové vyjádřili, že nemají námitky proti tomu, aby byli lužickosrbské zajatci odděleni od Němců. O jejich propuštění domů však v této chvíli nemohlo být ani řeči.

7. května měl být předán preliminář mírové smlouvy zástupcům Německa. Arnošt Bart odmítl do Versailles jet, takže příjezd a odjezd delegátů sledoval zpovzdálí jen Adolf Černý. Když se jim však nazítří podařilo získat text prelimináře, nebyla v něm o Lužici ani zmínka. Toto zjištění Barta i Černého zdrtilo. Pochopili, že představa samostatného lužického státu je ztracena stejně jako možnost připojení Lužice k Československu. Zbývalo už jen obrátit se na SN a hledat u ní ochranu na základě chystaného zákona o menšinách. Edvard Beneš ihned navrhl zaslat v této věci apel generálnímu sekretáři Ericu Drummondovi, Černý doporučoval napsat dopis prezidentu Thomasu W. Wilsonovi. Realizováno bylo obojí.

Po neúspěšném snažení prosadit lužické požadavky oficiálně prostřednictvím československé delegace a osobní intervencí přišla řada na memoranda a provolání, adresovaná jednotlivým zástupcům dohodových mocností, orgánům mírové konference a SN, která měla upozornit na přehlíženou Lužici. V podstatě každý měsíc tak připravil Černý pod hlavičkou SNW a s podpisem Arnošta Barta nový dokument, popisující aktuální dění v Lužici či její historii. Okamžitě po zveřejnění prelimináře mírové smlouvy, který pohřbil naděje na samostatný stát Lužických Srbů, vypracoval počátkem května 1919 Adolf Černý nový návrh lužické autonomie v rámci německé říše, který byl odeslán zástupci Francie J. Pichonovi dne 21. května 1919.

Nová naděje vysvitla v okamžiku, kdy se konference rozhodla přijmout k dalšímu jednání některé nároky Němců. Tím byla prolomena původní zásada, že preliminář je nutno přijmout tak, jak je, a otvíral se prostor pro další vyjednávání. Černý s Bartem proto obnovili osobní návštěvy u zahraničních diplomatů a na konci května se setkali s americkým profesorem Robertem Josephem Kernerem. Ten je upozornil, že někteří diplomaté cítí v lužickosrbském národním hnutí českou propagandu. Kerner následně Černému doporučil, aby s Bartem postupovali dále již samostatně a obraceli se přímo na americké, britské a francouzské zástupce na konferenci, aby žádali o uvedení k prezidentu Wilsonovi a státní-

mu tajemníku Robertu Lansingovi. Tedy v podstatě o to, oč Adolf Černý v minulosti už několikrát Edvarda Beneše marně žádal.

Korespondence s hlavními postavami mírové konference pokračovala i v červnu, kdy byl zvláštní dopis adresován premiéru Clemenceauovi a dalším politikům bylo rozesláno memorandum o pronásledování Lužických Srbů. Nicméně žádná konkrétní informace, žádné rozhodnutí od konference nebo jejích komisí nepřicházelo. Mlčel i sekretariát SN, který jemu adresovaný dopis ze 7. června obsahující *Les principes de l'autonomie des Slaves de Lusace* se žádostí o poskytnutí ochrany a autonomie nechal bez odpovědi. Po schválení ministrem Benešem také Bart a Černý rozeslali členům Rady čtyři telegramy, žádající s odvoláním na postavení německých menšin pod ochranu SN totéž i pro Lužické Srby a jiné národnostní menšiny v Německu. Ale o necelý týden později, když byl znám obsah odpovědi mírové konference na námítky Německa, se ukázalo, že jediné, oč bylo možné se opřít, byl odkaz na ochranu cizích menšin v Německu. Černý obratem sestavil návrh lužické menšinové autonomie přizpůsobený dikci onoho ustanovení, které podle jeho soudu přiznává menšinová práva i Lužickým Srbům.

Mezitím se objevily problémy v Lužici samotné. Činnost lužickosrbské mise na mírové konferenci se totiž stala trnem v oku německé vládě a ta se rozhodla přistoupit k represím vůči domácím vůdcům, kteří s delegáty v Paříži spolupracovali. Na vlnu zatýkání, která na delší dobu přerušila spojení mezi Budyšínem, Prahou a Paříží a mezi jejich oběťmi byl i profesor Arnošt Muka, reagoval 26. června Bart, respektive Černý, dopisem prezidentu Wilsonovi a sekretariátu SN. O dva dny později se Černý účastnil jako jeden z mála českých zástupců slavnostního podpisu mírové smlouvy s Německem v Zrcadlové síni ve Versailles. Jaké byly jeho pocity, s nimiž přihlížel tomuto aktu, nepřinášejícímu ani zdaleka tolik, co chtěl pro Lužické Srby získat, nevíme. Nesvědčil je ani svému deníku.

Černý i Bart nyní vložili všechnu svou energii do snahy upozornit SN na nutnost ochrany Lužických Srbů před německým pronásledováním v oblasti školské, církevní a soudní, čemuž věnovali memorandum zveřejněné 4. července. Posledním dokumentem, který Černý v Paříži vypracoval, pak bylo memorandum nazvané *La question des Slaves de Lusace (Serbes de Lusace ou Wendes)* a odeslané 6. září SN, zástupcům zemí účastnících se konference a pařížským deníkům.

Neúspěchem skončila i snaha o dosažení propuštění lužických válečných zajatců ze zajateckých táborů spojenců, či alespoň o jejich soustředění na jednom místě, odděleně od vojáků německých. Hlavním důvodem fiaska této akce bylo slabé národní vědomí mezi Lužickými Srby a zároveň omezené možnosti agitace pro věc Lužice v zajateckých táborech, pro kterou chyběli Lužickosrbskému národnímu výboru vhodní lidé. Proto když na základě z Lužice zasílaných seznamů začali být zajatí Lužičtí Srbové oddělováni od Němců a přesouváni do táborů rakousko-uherských, ne vždy věděli, o co se jedná. Nezřídka vše končilo žádostí zajatců o návrat do původního tábora, protože špatně snášeli pobyt mezi zajatci jiných národností.

***

V situaci, kdy se nedostávalo dostatečné diplomatické podpory z české strany, stalo se postavení Lužických Srbů na konferenci velmi nejistým a všechna snaha Černého a jeho lužických spolupracovníků vyzněla naprázdno. Konference skončila, smlouvy byly podepsány, avšak naděje, s nimiž lužičtí zástupci na mírová jednání odjížděli, nedošly naplnění. Nic z toho, co učinili, nestačilo k tomu, aby přimělo Evropu zabývat se požadavky sotva dvoustetisícového národa. Nepodařilo se jim dosáhnout ani minimálních úspěchů, ačkoli ze svých požadavků neustále slevovali.

Mjez zamjezowanjom a spěchowanjom: Serbja w lětomaj 1948/49

(Mezi omezováním a podporou – Lužičtí Srbové v letech 1948–1949)

Edmund Pjeh

Lěce 1948/49 wobhladujetej so jako mjeznikaj němskich načasnych kaž tež europskich stawiznow. W lěce 1949 prīwótrī so přez politiku zymneje wójny situacija w Europje a wosebje w Němskej. Ze založenjom němskeju statow – w septembru 1949 skonstituowa so Zwjazkowa republika Němska (ZRN) a 7. oktobra 1949 proklamowaše so Němska demokratiska republika (NDR) – potwjerdzi so politiske dźělenje Němskeje a postaji na dolhi čas jeje dwustatne wuwice. ZRN přirjadowa so politisce, hospodarsce a ideologisce zapadnemu towaršnostnemu systemej. NDR bě wote wšeho spočatka wotwisna wot Sowjetskeho zwjazka (ZSSR). Nakromny, ale za nas zajimawy kapitl wuchodoněmskeho stata w lětomaj 1948/49 běše jeho politika napřečo Serbam.

Natwar diktatury a wuskutki na Serbow

Mjeztym zo hódnoća so powójnske lěta we wuchodnym wobsadniskim pasmje politisce jako relatiwnje wotewrjena faza, so 1948/49 politiski a ideologiski čišć drastisce posylni. Cyła towaršnosť so po sowjetskim stalinistiskim přikładze přetwori. Změna měješe tež swoju přičinu w mjezynarodnym položenju. Přiwótře njje zymneje wójny pohłubši šćěpjenje Němskeje. Towaršnostne, politiske, hospodarske a kulturne zwiski mjez zapadnymi dźělemi a wuchodnym dźělom Němskeje so dźeń a bóle woslabjachu. Kaž wšitke druhe wuchodoeuropske staty so tež Sowjetske wobsadniske pasmo, pozdžiša NDR, po přikładze ZSSR přetwori. Za NDR plačeše Sowjetski zwjazk jako model towaršnosť, to rěkaše, zo so najwažniše principije stalinistiskeho aparata přewzachu. NDR bě wot wšeho spočatka po statnym systemej diktatura. Strona SED⁵⁸ jako wodźaca politiska a towaršnostna móc prócowaše so wo totalne wobknježenje towaršnosť, gospodarstwa a kultury. Tutón zaměr bu tež w mjeńšinowej politice wočiwidny. Tak podrjadowachu so narodna organizacija Domowina a pozdžišo založene serbske institucije politiskemu wliwej statnej strony SED. Kónc štyrcetych a spočatk połstatych lět so Domowina organizatorisce a personelnje přetwori. Domowina definuje drje swoju narodnu rólu, ale wuzběhuje wosebje swój politisko-ideologiski nadawk, kotryž rěkaše, „wjesć serbski lud do noweho socialistiskeho žiwjenja“. Ale narok strony SED, cyła towaršnosť wobknježić, wjedžeše ke konfliktam a rozestajenjam.

Najsylnišo pokazachu so konflikty porno cyrkwjam. Mjeztym zo ewangelska a katolska cyrkej hač do 1947 plačešter jako anti-fašistiskej a tak moralisce legitimowanej mocy, so 1948 čišć na cyrkwje zesylni. Wot tutoho časa so SED jeničce na sowjetskim modelu socialistiskeho wuwica orientowaše, štož w cyrkwinskej politice rěkaše, cyrkej a jeje wliw w zjawnosći ze wšej mocu wróćo stłóćić. SED sadži při tym wosebje na popularnowědomstne antikřesćanske a ateistiske kampanje. Wažne za to běchu medije, wosebje nowiny. Tak wozjewichu so w *Nowej Dobje* cyle po stronскеj liniji wótre a polemiske anticyrkwinske nastawki. Serbscy křesćenjo na to hižo 1948 wótrje reagowachu. Mjez druhim pisa anonymny serbski katolski křesćan w lišće na Domowinu: „Nowa Doba prowokuje křesćansku ludnosť a chce ju z narodneho žiwje-

⁵⁸ Sozialistische Einheitspartei Deutschlands – Jednotná socialistická strana Německa, východoněmecká komunistická strana; od r. 1990 PDS, od 2005 Die Linkspartei/Die Linke – pozn. red.

Na Serbskim ludowym zjeździe dnja 17. apryla 1948 w Budyskej „Kronje“ wuradźowachu wo Serbskim zakonju, foto: Serbski kulturny archiw Budyšin

nja wutłóčić. Přeco zaso jewja so ateistiske ataki.“ Serbski ewangeliski farar Gustaw Alwin Mjerwa z Bukec kritizowaše, zo so cyrkej a nabožna wučba sylnje nabok tłóčitej. Wosebje so po jeho mjenjenju cyrkej wróco staji při wudawanju trěbneho čišćaneho materiala. Wón pisa: „Mjeztym zo so čišće z marksistisko-leninistiskim pozadkom přez wšu měru publikuja, zadźěwa so wudawanju křešćanskich spisow.“

Ideologiske zapřimnjenje do serbskeho kulturneho žiwjenja zlemi dotal tak sylne a wuspěšne narodne hibanje a džěło w Domowinje. Předsyda organizacije Pawoł Nedo registrowaše hižo 1949 eklatantny spad w sobustawstwje: „W poslednim lěće dožiwichmy přeni raz wulku dotal njeznatu ličbu wustupow z Domowiny. Přičiny leža jónu w njedosahacym organizatoriskim a metodiskim džěle na wjeskach, ale najhušćišo wustupja ludžo, kotřiž nam politisce hižo slědować njemóža.“

Přičiny krizy w Domowinje běchu přiběracy ideologiski čišć, postupowanje wjednistwa narodneje organizacije přećiwo cyrkwi a džěn a wjace rozestajenjow z burami. Wulka ličba Serbow so wot Domowiny wotwobroći. Na to pokazuja ličby sobustawstwa: 1947 bě z wjace hač 24 000 wosobami w Domowinje wjeršk sobustawstwa docpěty. W přichodnych lětach ličba rapidnje spadny. W lěće 1951, to rěka jenož štyri lěta pozdžišo, bě jenož hišće 14 000 wosobow w Domowinje organizowanych. W přirunowanju z lětom 1947 běchu to 58 procentow tehdomnišeho člonstwa. Eklatantny spad pokaza so runje w tradicionelnych serbskich kónčinach w Hornjej Łužicy, hdžež ličba na połojcu spadny. W Budyskim wokrjesu docpě so wjeršk sobustawstwa w lěće 1947 z wjace hač 12 300 člonami a spadnje na 6 097 člonow w lěće 1951, w Kamjenskim wokrjesu wot někak 4 000 člonow na 2 036 a we Wojerowskim wokrjesu wot 6 395 na jenož hišće 3 336 člonow.

Spěchowanje serbskeje kultury

Mjeztym zo so politiske zapřimnjenje do narodneho džěła Serbow negatiwnje wuskutkowaše, padny w prašenju spěchowanja

serbskeje rěče a kultury pozitiwny rozsud. Wuchodoněmski stat so po dołhim dlijenju skónčnje rozsudži serbsku kulturu financielnje podpěrować. W lětach 1945 do 1948 je so jenož serbske šulstwo ze strony němskeho stata podpěrowało, ale nic serbska kultura. Při wšěm pak so poradzi tež w tutym času wažne projekty realizować. Do toho słušatej zarjadowanje serbskeje čišćernje abo započatk při nowonatwarje Serbskeho domu. Nimo toho wudawachu so šulske knihi abo podawachu so šulerjam a studentam štipendije. To wšitko pak njeby bjez podpěry ze słowjanskeho wukraja, wosebje z Čěskosłowakskeje, Pólskeje a Juhosłowjanskeje móžno było. Hłownje z tutech krajow poskičichu wšelake organizacije Serbam ideelnu a materielnu pomoc.

1948 pak so tež w tutym prašenju konflikty při wótřichu. Wosebje čěskosłowakskim organizacijam so po etablěrowanju komunistiskeje mocy w ČSR w februarje 1948 džěn a bóle znjemóžni Serbow podpěrować. Tež juhosłowjanska pomoc Serbam bě nětko podhladna. Nimo toho zhubi Domowina přez pjenježnu reformu w juliju 1948 nimale wšě swoje pjenjezy. Hrožeše strach, zo so cyłe serbske kulturne džěło sypany. Wupuć bě, zo přidželaču so přenje pjenjezy ze strony Němskeje po Serbskim zakonju w Sakskej 23. měrca 1948. Z tym stwori so zakład wot strony SED přizwoleneho kulturneho spěchowanja Serbow. Zo bychu so politiske a juristiske prawa spjelnili, započa so w aprylu 1948 pod nawodom Pawoła Neda z natwarom Serbskeho zarjada. Tuta institucija dyrbyeše serbske kulturne džěło koordinować a wšelake wobluki Domowinskeho skutkowanja přewzać. Financowanje a struktura zarjada wostaštej dołho njejasnej. Hakle w decembru 1948 so strukturny plan zarjada z drastiskimi skrótsenjemi schwali. Přeco zaso nastawachu problemy při financowanju zarjada, přidželenju inwentara, ježdźidłow a dalšeho trěbneho materiala. Nedo dyrbyeše husto konstatować, zo steji wšitko krótko pod rozpadom.

Po přizwolenju zakonja hač do lěta 1949 pokazachu so njejasnosće w mjeńšinowej politice. W srjedžišću steješe prašenje, kak

a w kotrej mjerje budu so Serbja spěchować. Njejasnosće wjedźe-
chu samo k přetorhnenju politiskeho dialoga mjez Serbami a Ber-
linskim wjednistwom SED. Tež w sakskim krajnym předsydstwje
SED hibachu so hłosy přećiwo Serbam. Někotři funkcionarjo
stajachu cyły Serbski zakon do prašenja. Nowy krajny předsyda
SED Ernst Lohagen zwěsći 1949, zo je strona SED z pretłóčenjom
Serbskeho zakonja zmylk činiła, kotryž so džensa hižo njeby stał.
Po jeho mjenjenju dyrbeje nadawk strony być asimilaciju Serbow
spěchować, dokelž za 50 lět hižo nchtó serbsce rěčeć njebudže.
Hłowny zaměr politiky napřečo Serbam dyrbjachu po jeho mjenje-
nju być disciplinowanje, kontrola a ideologiske podrjadowanje
Serbow. Hladajo na wuske zwiski serbskeho młodžinskeho hi-
banja do Českosłowakskeje a Juhosłowjanskeje widžeše stronske
wjednistwo w Drježdžanach swój hłowny nadawk w tym, titois-
tiske a separatistiske tendency mjez Serbami wotkryć. Tohorunja
stronske wjednistwo w Braniborskej bě skeptiske a warnowaše
před wysokimi kóštami, kiž nastanu při natwarje dwurěčnych šu-
low a wukublanju serbskich wučerjow, zo by so „něšto kumštne
natwarilo, štož bě w poslednich lětdžesatkach hižo wotemřeće“.

Ale antiserbske mocy njemóžachu so přesadzić. W politběrowje
strony SED padny rozsud – hižo džiwojo na słowjanski wukraj
– zo so Serbja dale podpěruja. Tak so zjawnje demonstrowaše,
zo su Serbja jako narodna mjeńšina připóznací. Přenje pjenjezy
přinđžechu w druhej połojcy lěta 1948. Wot 1. septembra 1948
hač do 31. měrca 1949 dóstachu Serbja přez poł miliona hriwnow
statnych pjenjez, w lěće 1950 wučinješe to 900 000 a 1951 někak
1,6 milionow hriwnow. W lěće 1950 wotmě so w Budyšinje Serbski
zjězd, kotryž wopyta přeni prezident NDR Wilhelm Pieck. A won
zakónči swoju nareč z tym, zo přiwoła připoslucharjam němsce
a tež serbsce: „Njech je žiwy serbski lud!“ Nowu kwalitu naby
narodnostna politika spočatk połstatych lět. W tym času so financi-
elna podpěra wočiwidnje rozšěri. Wažne při tym bě institucionali-
zowanje serbskeho towaršnostneho žiwjenja.

Lěće 1948/49 běštej za Serbow lěće sylnych změnow, na jedne
stronje padny pozitiwny rozsud nastupajo spěchowanja serbske-
je rěče a kultury, na tamnej stronje zeslyni so ideologiske zasa-
howanje. Tutón přećiwk wobsteješe přez cyłu dobu NDR hač do
1989.⁵⁹

Slovníček: zamjezowanje – omezování; spěchowanje – podpora; načasne stawiz-
ny – moderní dějiny; přiwótríci so – vyostřit se; zymna wójna – studená válka;
wuwicé – vývoj; nakromny – okrajový, marginální; natwar – vznik, budování;
wuskutk – účinek, následek; wuchodne wobsadniske pasmo – východní (tj. so-
větská) okupační zóna; čišć – tlak; džěn a bóle – den ode dne více; přócować
so – snažit se, usilovat; podrjadować so – podřídit se (zde: byla podřízena);
połstaty – padesátý; drje – sice; wuzběhować – zdůrazňovat; rozestajenje – roz-
por, rozepře; wróco stłóčić – potlačit; wótry – ostrý; nastawk – článek; nabok tło-
ćor – odsouvat stranou, vyřazovat; wróco stajić – odsouvat do pozadí, zatlačovat;
zadžěwać – bránit; zapřimnjenje – zásah; zlemić – ochromit; spad – propad, po-
kles; sobustawstwo – členstvo; wjednistwo – vedení; bur – sedlák; wjeršk – vrchol;
docpěty – dosažený; přirunowanje – srovnání; rozsud – rozhodnutí; dljenje
– odkládání, prodlévání; poradzić so – poradit se; zarjadowanje – zřízení; wukraj
– zahraničí; podhladny – podezřelý; sypný so – zhroutit se; wupuć – východisko;
zarjad – úřad; wobluk skutkowanja – okruh působení; skrótšjenja – krácení, skřty;
jězdźidlo – vozidlo; zwěsćić – zjistit; pretłóčenje – prosazení; do prašenja stajić
– zpochybňovat; zmylk – chyba; nadawk – úkol; zjawnje – veřejně; připóznaty –
přiznaný; hriwna – marka (německá měna); nabyć – nabýt, získat; na tamnej
stronje – na druhé straně

⁵⁹ Cf. Timo MEŠKANK, *Instrumentalisierung einer Kultur. Zur Situation bei den Sorben 1948–1989*, Bautzen 2014; Edmund PECH – Dietrich SCHOLZE (edd.), *Zwischen Zwang und Beistand. Deutsche Politik gegenüber den Sorben vom Wiener Kongress bis zur Gegenwart* (Schriften des Sorbischen Instituts 37), Bautzen 2003; Michael RICHTER, *Deutsche Parteien in der sorbischen Oberlausitz 1945–1953. Die politische Entwicklung in den zweisprachigen Kreisen nach dem Zweiten Weltkrieg*, Bautzen 2017 (Schriften des Sorbischen Instituts 63); Peter SCHURMANN, *Sorbische Interessen und staatliche Minderheitenpolitik in der DDR. Quellenedition (1947–1961)*, Bautzen 2016 (Schriften des Sorbischen Instituts 61).

Naš puć: K dokumentaci lužickosrbského studentského hnutí po druhé světové válce aneb Ze školního časopisu varnsdorfských studentů věstníkem lužickosrbské mládeže v ČSR

Radek Čermák

Před únorovým převratem

Lužickosrbské studentské časopisy mají velkou tradici a charak-
teristické rysy: dokumentaci studentského hnutí a zveřejňování
literárních pokusů. Personálně byly často propojeny s pražským
spolkem Serbowka, který byl střediskem katolické vlastenecké in-
teligence. Rozdíl mezi studentskou a měšťanskou koncepcí kultur-
ního časopisu vidíme například při porovnání paralelně vycháze-
jících časopisů *Lužičan* (1860–1881) a *Lipa Serbska* (1876–1881).
Zvláštní postavení mezi studentskými časopisy zaujímají periodika
Gmejska heja (1937–1938) a *Naš puć* (1947–1949). Oba časopisy
vycházely v době velice silného ideologického boje a tlaku – první
za nacismu, druhý za socialismu – proto mají silné ideologické za-
barvení. Zatímco *Gmejska heja* hájila demokratické názory proti
nacistickým, *Naš puć* se stal tribunou nastupující generace stu-
dentů indoktrinovaných myšlenkou socialismu (pro účely tohoto
článku užívám terminologii příznačnou pro NDR).

Studentský čtrnáctideník *Naš puć* začal vycházet 1. listopadu
1947⁶⁰ ve Varnsdorfu pod vedením Bena Budara (1928–2011)
a Měrcína Kašpora (psal se též německy Kasper, 1928–2011),
posléze významných osobností lužickosrbského veřejného živo-
ta v NDR. Ben Budar se stal novinářem a spisovatelem, Měrcín
Kašpor ředitelem Ústavu pro studium lužickosrbského národa
(Institut za serbski ludospyt).

Levicovou orientaci prozrazuje už první Kašporův úvodník:
„My jako Serbja a Słowjenjo móžemy jenož po jednym puću kro-
čić, chcemy-li tworić žiwy stawčk w kole słowjanskich narodow.
Tuto dyrbi wosebje młodžinje znate być, přetož młodžina je při-
chod naroda, z nas wuńdže tola rjad přichodnych garantow naše-
ho luda! [...] Puć doprědkarskeho słowjanstwa, to je puć demo-
kratije, to je puć socialisma a puć měra.“⁶¹ Později k tomu napsal
Měrcín Völkel ve své příručce *Serbske nowiny a časopisy w zašłosći
a w přitomnosći*: „Rozeznawaše so wote wšěch dotalnych serbskich
šulerskich a studentskich periodikow w tym, zo sluješe politiskim
nadawkam; předchadžace časopisy, kaž *Lipa Serbska*, *Lužiski Serb*,
Serbski Student, wěnowachu so wosebje literaturje, wuwiwanju
mlodych spisowacelow a basnikow, zaběrachu so z wědomostny-
mi problemami. Po wobsahu kročeše nowina swój puć, tež hdyž bě
cil jasniji hač přichodna kročel.“⁶²

Smýšlení redakce dobře ilustruje například přehled událostí ze
světa, které pro *Naš puć* připravil šéfredaktor Budar:

„Kaž z jendželskich powěsćow wuńdže, liči so, zo so bórzy špa-
niske nakhwilne knježerstwo w Parizu zarjaduje. Tute knježerstwo
chce potom z pomocu ZSA, Jendželskeje a Francozskeje přez tak

⁶⁰ V Hórnikově lužickosrbské knihovně byla dohledána následující čísla: v roce 1947 1 (1. 11.), 2 (15. 11.), 3 (30. 11.) a bez datování 4–5 1947; v roce 1948 6 (30. 1.), 7 (25. 2.), 8 (5. 3.), 9 (15. 3.), 10 s přílohou *Nad lěsami je sčěn* (10. 4.), 11 (1. 5.), 12 (20. 5.), 13 (1. 6.), 14 (15. 6.), 15 (10. 7.), 16 (1. 10.), 17 (15. 10.), 18–19 (1. 12.), 20–21 (18. 12.). V roce 1949 potom jen číslo 1 (1. 3.) a 2 (1. 4.). Čísla jsou stránková zvlášť, ale s některými nepřesnostmi a nepravidelnostmi.

⁶¹ Citáty jsou uváděny v původním znění a dobovém pravopise.

⁶² Měrcín VÖLKELE, *Serbske nowiny a časopisy w zašłosći a w přitomnosći*, Budyšin 1984, s. 149.

mjenowanu hospodařsku blokadu Franka w Španiskej donučić k wotstupjenju. Liči so z tym, zo k přewrótu dońdže w Španiskej hišće kónc tuteho lěta.

Jendzelske wójsko wustupi z Iraka. Po wozjewjenju jendzelskeho wojeřskeho wjednistwa, je jendzelska armada skóncila wotsunjenje jendzelskeho wójska z Iraka.

Předsyda pólskeje ludoweje strony Stanisław Mikolajczyk zhubi so na potajne wašnje z Wařawy. Maja za to, zo je Mikolajczyk čeknył do cuzby, a to najskejše do Šwejskeje.

General Clay, wjednik ameriskich okupačnych wójskow w zapadneje Němskej, wozjewił, zo je zapodał ministerstwu wójni ZSA žadajoće wo swoje wotstupjenje.

Ameriski kongres zwolaŋy. Pjatk wječor wotměwaše so we Washingtonje wuradžowanje prezidenta Trumana ze zastupjerjemi ameriskeho kongresa wo wokominitej pomocy Zjednočenych Statow zapadneje Němskej. Na konferency bu rozsudžene, zo so zwola ameriski kongres na džen 17. nazymnika. Kongres ma jednać wo doskutka stajenje Marshallowego plana.

Bywši ameriski wukrajny minister Byrnes namołwješe we swojej řeči, w Kolumbiji, Zjednočene Staty Ameriki, Wulku Britaniju a Francozsku, zo bychy zwolali měrowu Konferencu wo Němskej, njedźiwajo na stojnišćo Sowjetskeho Zwjazata.⁶³

Ve wánočnim čísle 4/5 z roku 1947 na titulní straně se objevila wánoční báseň Gerata Kašpora:

Zbóžne hody! Pokoj boží / na wšěm swěće šeri so,
zo by zbóžnik, kiž tu leži / w žlobju chudym smilil so.

Swjate hody! Česć budž Bohu, / jemu, knjezej, kotryž přišoł
na swět, čłow'kej k wěčnom' zbožu, / z knježny čistej, z kotrežj wušoł.

Miłe hody! Najwjetša lubosć, / kotraž hdy bu wospěwana
přinjesła nam stajnje miłosć, / ó, nóc tak wěčnje khwalena!

Hned o stránku dále čteme druhou wánoční báseň od „Bojoměra“⁶⁴ s názvem *Pod hwězdu Słowjanstwa* naopak v agitačně „pokrokovém“ duchu:

Z dalokeho wukhoda / nam swěći hwězda čerwjena,
kiž w ruskim kraju zeskhađža. / To je ta hwězda sowjetska!

Nas Serbow wšitkich wubudža / ta jasna hwězda čerwjena.
To hwězda poľna mocow je. / Měr Serbam wona přinjesje.

Tuž stańće bratřa, wotu[ć]će / a tutej hwězdzje sčěhujće,
kiž Serbow zbóžny přichod je / a k swobodze jich dowjedže.

Za prawa swoje wowujće / pod znamjom hwězdy tuteje.
Raznje kročće dopředka, / bliže k hwězdzje Słowjanstwa.

Wołam tebe, młodźina, / zo by ze mnu kročiła
z dowěru do přichoda / pod znamjom hwězdy Słowjanstwa.

Po wylětě (horno)lužickosrbských studentů do Dolní Lužice napsal Beno Šořta úwahu pod titulem *Nuznosć hornjo-delnjołužiskeje wzajomnosće*. O Lužických Srbech pochopitelně mluví jako o jednom národu, ale upozorňuje na to, že do plánu lužickosrbských vlastenců je třeba zahrnout i Dolní Lužici: „Njeje naša winowatosć hornoserbski lud wosebje na katastrofalne poměry delnjołužiskich bratrow skedžbných sčinić a so wo zlépšenje tutech poměrow prócować? To by wěsće wjacy přispěło k wzajomnosći wobeju džělow našeje lubeje Lužicy, hač šwikanje a wusměšenje delnoserbskich

⁶³ Naš puć, 1947, č. 1, s. 2.

⁶⁴ Autora se nepodařilo identifikovat.

Karikatury na zadní straně Našeho puće č. 1948/16

bratrow, zo njewustupuja hišće raznje přećiwo wšěm njeprawam a zo so nječuja hišće dospoľnje jako Serbja. Njesměmy zasudzić narod tohodla, zo steji snadž na nižšim narodnym stupnju, hač naš hornolužiski lud, hdyž njeznajemy jeho wuwice a jeho zańdženosć. [...] Njesměmy Delnju Łužicu jeje wosudej přewostajić, ale dyrbymy z džěla tež přewzać džělo a nadawki, kotrež na nju čakaja. Je to hobrski nadawk, ale jenož w jednoće leži naša móc a jenož zjednočeni móžemy docpěć naš najwjetši zaměr: Swobodu serbskeho naroda!⁶⁵

Do Dolní Lužice pak opravdu přišla v dalších letech celá řada hornolužickosrbských intelektuálů, kteří se pokoušeli v Dolnolužických Srbech probouzet jejich národní vědomí silně pošramocené nacismem a postnacismem.⁶⁶ Tito přichází do značné míry organizovali dolnolužickosrbský kulturní život.

Pravidelné místo v časopise měly vedle literárních pokusů různé anekdoty, například:

A: „Wěš, k čomu ma Bože džěčo křidle?“

B: „Ně, to woprawdže njewěm!“

A: „Zo by móhlo bjez propustki z jednoho kraja do druhého.“ (zkratka G. K.)⁶⁷

⁶⁵ Naš puć 1, 4-5, s. 22.

⁶⁶ Pro účely tohoto článku období po porážce nacismu, kdy dosud neproběhla změna paradigmatu, na území NDR směrem k socialismu, respektive odporu vůči jeho nastolení a trvání.

⁶⁷ Naš puć 1, č. 4-5, s. 26.

Karikatury na zadní straně Našeho puće č. 1949/2

Što je paradox? „Hdyž Serbja na bělym dnju čornje přez hranicu khodža.“ (G. K.)

Němska policija zadžerža na drózy z wjeski do města małego hólca z wulkim košom pod pažu. „Što tam njeseš?“ woprašá so komisar. „Jeja!“ „Kelko?“ „Wjele!“ „Su kołkowane?“ „Njejsul!“ „A čohodla nic?“ „Njewěm!“ „A hdže je njeseš!“ „Domoj!“ „A wotkel je maš?“ „Wot nana!“ „Tak sluchaj, ja sej jeja zebjeru sobu!“ „Mój božo, tak sej je wzmiće! Nan nam tak a tak jutře zaso druge přinjesel!“ „Što pak je twój nan?“ „Pola policije!“ (I)⁶⁸

Únorový převrat

V roce 1948 je patrna další radikalizace lužickosrbské mládeže směrem k podpoře politiky Komunistické strany Československa. V lednu zahajuje *Naš puć* básní *Towaršo, njesłyšiš? Narod će wola*.⁶⁹ Dále se dozvídáme o zakládání skupin organizace *Serbska młodžina* (v rámci Domowiny) v ČSR. Ve Varnsdorfu v té době prý bylo okolo 200 mladých Lužických Srbů. Bjarnat Krawc obdržel k 87. narozeninám čestné občanství města Varnsdorfu.⁷⁰

Další číslo vyšlé 25. února 1948 oznamuje konečně založení československé Domowiny a *Naš puć* je od té doby *Wěstnik Serbskeje Młodžiny w ČSR*.⁷¹ Zakládací valná hromada Domowiny se konala po ročním úsilí 31. ledna 1948 v tehdejším Lužickém domě, síd-

le spolku (dříve a dnes Lužický seminář). Předsedou se stal Jan Donat ze studentského spolku Serbowka (Praha), místopředsedy učitel Jurij Wuješ (Varnsdorf) a Korla Kučka (Roztoky u Prahy), jednatelem redaktor Jurij Měrcink. Organizace se jasně vymezila vůči dohasínající činnosti Lužickosrbské národní rady.

Vzniká příloha *Naše studentstwo*. V jejím prvním čísle za únor 1948 se dočteme, že 28. února delegace jugoslávské vlády předala lužickosrbským brigádníkům a náčelníkovi Serbské mladžiny řád „Rada i Reda“, tj. „práce a pořádku“. Tento akt odráží tehdy výraznou orientaci lužickosrbského mládežnického hnutí na Titovu Jugoslávii.

V březnovém čísle Měrcin Kašpor vítá únorový převrat v Československu a hlásí se k založení akčního výboru Domowiny.⁷² (Tyto výbory byly zakládány ve všech organizacích, aby „očistily“ veřejný život od politicky nepohodlných lidí.) Akčnímu výboru Domowiny pro pohraničí předsedal Jan Wjacławsk. Prvními úspěchy akčního výboru bylo získání (navrácení) motorky od „známého reakcionáře“ Rachel a odebrání národní správy rumberské tiskárny Haase Pawolu Krječmarovi, podporovateli Lužickosrbské národní rady, který podle zprávy skončil ve vazbě kvůli „podvodu“ a „poškození lužickosrbského národa“.

Činil se i ústřední akční výbor Domowiny v Praze pod vedením Jurije Měrcinka: „Dnja 26. 2. 48 likwidowa tutón Centralny akčný wubjerk Domowiny w ČSR wotnošku Lužiskoserbskeje narodneje rady a lužiskoserbskeho zemskeho narodneho wubjerka w Prazy, kotrejež zastupjer běše dotal C. Wjeńk. Ze zběhnjenjom a rozpušćenjom tuteje wotnoški, njewobsteji wjacy ani Lužiskoserbska narodna rada, ani pražski lužiskoserbski zemski narodny wubjerk, kotrajž tworještaj najsylnišu reakciju přečiwo našej dopředkaškeje a wšonarodnej organizaciji Domowinyje.“

Článek *Potlóčuje komunizm cyrkew?* ujišťuje, že tomu tak není a rodící se binární opozice mezi západem a východem není opozicí mezi církví a komunismem: „Njeje pak wěrnó, zo zwada so rozsywa přez komunizm, zo socializm njeda so zjednočić z křesćanstwom.“ Dále se dočteme, že KSČ „přijima kóždého narodnje a politisy spuščomneho Serba, kotryž je přesvědčeny socialist a sprawny Slowjan.“

Na straně očíslované rovněž „9“, avšak s jiným obsahem,⁷³ čteme prohlášení Společnosti přátel Lužice (SPL) pod vedením předsedy Vladimíra Zmeškala a jednatele Jindřicha Černého z 26. února, kde vyzdvihují své zásluhy v boji proti Lužickosrbské národní radě a hlásí se k únorovému převratu. Tento manévřer zajistil kontinuitu SPL v dalších letech, i když Zmeškal s Černým museli stejně ze SPL odejít. Dne 2. března byl založen akční výbor SPL pod vedením pozdějšího předsedy SPL Ladislava Rutara, jež zastupoval dosavadní jednatel Jindřich Černý.

Nová doba

Celý časopis *Naš puć* se nevymyká ideologickému synkretismu příznačnému pro dané období let 1947–1949. Nacházíme články specificky lužickosrbské, ale i angažované s ohledem na politické dění v Československu. Je znát, že studenti se sice orientovali na radikální levice, ale jejich směřování bylo komplementární k dobovým představám o lužickosrbské kultuře, zjednodušeně řečeno: jejich rebelství (nikoliv revolucionářství) mělo vést ke kontinuitě a obnově lužickosrbského nacionálního mýtu, k jeho osvobození, nikoliv k jeho boření.⁷⁴ Na to byla lužickosrbská identita vždy pří-

⁶⁸ Obojí tamtéž, s. 28.

⁶⁹ *Naš puć* 1, č. 6, s. 32. Podepsáno šifrou J. W., zřejmě varnsdorfský učitel Jurij Wuješ.

⁷⁰ Tamtéž, s. 34.

⁷¹ *Naš puć* 2, č. 7, s. 1.

⁷² *Naš puć* 2, č. 8, s. 7.

⁷³ V číslování se jeví určitý nepořádek, jednotlivá čísla vycházela nepravidelně, jak ukazuje úvodní poznámka.

⁷⁴ Hannah ARENDT, *O revoluci*, Praha 2011, s. 37; Max GLUCKMAN, *Order and rebellion in tribal Africa: collected essays with an autobiographical introduction*, London 2004, s. 38; Marek JAKOUBEK (ed.), *Teorie etnicity: čítanka textů*, Praha 2016, s. 195.

Ludvíka Kuby, třetí výročí konce druhé světové války 9. května, První máj (*Narodny swjatk*), 56 let maršála Tita, 64 let Edvarda Beneše, 313. výročí Pražského míru, 30 let od vzniku Československa, 40. narozeniny Pawoła Neda, 150 let od narození Adama Mickiewicze, 20. výročí Společnosti přátel Lužice v Brně, 52. narozeniny Klementa Gottwalda a další. K tomu se přidávají telegrafické zmínky o dalších jubileích. Tři články tematizují první výročí samotného časopisu.

Uvedme jeden ve více ohledech reprezentativní příklad: Šifra -c referuje o oslavě Titových narozenin mezi místními varnsdorfskými Jihoslovany: „Tito – narodniny. Dnja 24. 5. na předwječoru 56. narodnin maršala Josefa Broza-Tita, woswječiću južnosłowjancy wucomcy we Warnoćicach narodniny swojeho wjednika. Preprošena bě tež serbska młodžina. W swojej nareči rysowaše wukublař wucomcow krótku biografiju maršala Tita. Po tutym zaspěwachu wucomcy partizanskej spěwaj a ludowe spěwy. Ale tež serbska młodžina wustupi ze spěwomaj. Br. Salowski přednjese wubjernje baseň, wěnowanu maršalej Titej. Na kóncu swjatočnosće zaspěwachu wšitcy južnosłowjancu hymnu. Sćěhowaše hišće hodžinka zabawy. Južnosłowjenjo nawučichu swojich hošći Kozaračku a Titowe koło. Za to Serbjaj jich swoje narodne reje.“⁸¹

Časopis časem poklesl v neprotřepáný nepromíchaný koktejl totalitní ideologie a obrozeneckého étosu, vyvažovaného studentským humorem a kreslenými anekdotami Gerarda Kašpora (Gerata Kašpora, Gerharda Kaspera, pozdějšího zakladatele lužickosrbského rozhlasového vysílání ve Zhořelci).

Na cestě domů

Ze stránek od druhé poloviny roku 1948 prosvítal postupný úpadek lužickosrbského hnutí. Na jedné straně se zhoršovala politická situace v Československu, na straně druhé probíhalo budování kulturní autonomie v NDR. Nejlépe to vidíme na zprávách z valné hromady československé Domowiny a Serbowky. Šifra -jart- (Jan Bart?) o valné hromadě Domowiny 16. října 1948 mimo jiné píše: „Wo předsydzě br. J. Donatu, kiž je so do Łužicy wrócił, bohužel ničo njezhonichmy.“ Novým předsedou byl zvolen komunista Jurij Wuješ. Z jeho podnětu mělo být ústředí československé Domowiny odsunuto z Prahy do Varnsdorfu, kde působil. Dále se uvádí, že některé československé úřady by chtěly Lužické Srby přesunout do vnitrozemí. K tomu byla přijata následující rezoluce československému ministerstvu vnitř.: „1. Wšitcy Serbjaj w ČSR maja wotpohlad so do Łužicy wrócić. 2. Serbjaj žadaja k tomu zhromadnu přepustku přez hranicy a dowolnosť sej swoje mějitelstwo tu nadžěłane, sobu wzac. 3. Jenož wěšta ličba wucomcow, specialistow a studentow budže dale w ČSR přebywac a so ewentualnje po wěstej dobje wuměnjec.“⁸²

Šifra -Wj-Pa-St- zpravuje o valné hromadě pražského studentského spolku Serbowka, kde byl místo odešlého Jana Donata zvolen novým předsedou Jurij Paler: „W swojej nastupowacej řeči pokaza předsyda tow. J. Paler wosebje na to, zo Serbowka njemůže dale wjacj kročić po dotalnych pučach. Serbowčenjjo dyrbja so wosebje wukublař na politiskim polu, zo bychy tež woni, nastawaca serbska inteligenca, móhli serbski lud a narod tež politiscy wjes.“

Serbowka se měla dále změnit na spolek všech lužickosrbských studentů v Československu a zahrnovat tak rovněž studenty z Varnsdorfu, Brna a Bratislavy. Jednotná organizace měla spolupracovat s masovými mládežnickými organizacemi, zejména Svazem české mládeže v marxisticko-leninisticko-stalinistickém duchu.

Na konci zimy 1949 došlo k další změně šéfredaktora kvůli odchodu Horsta Šewce do Lužice. Vedení převzal jeho dřívější zá-

stupce Pawoł Felkl (1931–1997, pozdější redaktor nakladatelství Domowina a vydavatel pravopisného slovníku). Přibyla druhá příloha *Pioněr*. Už v červnu 1948 se dovídáme, že 30. května 1948 byla založena skupina mladších studentů pod patronátem Měrcína Salowského. Nejmladšímu členovi bylo 10 let. Časopis ale už šel k zániku stejně jako varnsdorfské gymnázium. Vyšla už jen dvě čísla a objevila se zmínka o špatném odbytu časopisu z důvodu návratu Lužických Srbů do vlasti.⁸³

Lužickosrbské třídy pak ještě nejméně rok existovaly na gymnáziu v Liberci, ale nemáme zmínku, že by tam studenti byli aktivní ve vydávání nějakého časopisu. V Československu zůstali už jen univerzitní studenti. Noví ale nepřicházeli. Jejich historie se uzavřela, když v roce 1951 byl vedle stolice sorabistiky na Univerzitě Karlově založen i sorabistický ústav na univerzitě v Lipsku. Na něm začal (vedle jiných kulturních funkcí vně Lužice) působit Pawoł Nedo, dosavadní předseda Domowiny, nahrazený komunistickým kádrem Kurtem Krječnem. Tím teprve začala stalinistická restrukturalizace lužickosrbského společenství.

***

Redaktoři a autoři časopisu byli sice indoktrinováni novou „socialistickou“ ideologií, avšak zachovali si díky společnému pobytu v Československu tradiční lužickosrbské národovectví a techniku jeho reprodukce skrze „slovanské“ vzory. V tomto zakladatelském období si kladli za cíl obnovit lužickosrbskou kulturu v socialistickém duchu. (Tehdy ještě Domowina neměla za hlavní úkol budovat socialismus.) Tito studenti pak nastoupili do nově budovaných institucí lužickosrbské kulturní autonomie v NDR. Vzhledem ke stabilitě režimních kádrů si udrželi postavení ve veřejném životě po celou dobu jejího trvání a pokračovali ve snahách o zachování lužickosrbské kultury v míře konformity umožněné „socialistickou“ ideologií a všudypřítomnou tajnou policií až do konce NDR. A tak v nekrologu Bena Budara čteme: „Ben Budar je z pomoci českého národa poskicene wukublanje naložil k spomóženju Serbstwa.“⁸⁴

Slovníček: puć – cesta; kročić – kráčet; stawčk (zdrobnělina od staw) – úd, orgán; dopředkarski – pokrokový; nadawk – úkol; wuwiwanje – vývoj (ve smyslu vyvíjení, formování); jendželski – anglický; powěšć – zpráva; wuńć – vyjít (zde: vysvítat, vyplývat); nachwilne knježerstwo – prozatímní vláda; ZSA – USA, Spojené státy americké; zhubić so – ztratit se, zmizet; čeknyc – utěci; cuźba – cizina; wuradžowanje – porada; wokominity – okamžitý; doskutkastajenje – uskutečnění; zbóžny (bás., spr. zbožovny) – šťastný; zbóžnik – spasitel; žlob – jesličky; knjez – pán; knježna – panna; zeskhadžeć (dnes zeschadžeć) – vycházet, vzházet; wotučić – procitnout; sćěhowac – následovat; wojowac – bojovat; dowěra – důvěra; přichod – budoucnost; winowatosć – povinnost; (jich) skedžbných činić – upozornit (je), dosl. „učinit je pozornými“ (z něm.); wěšće – jistě; šwikanje – pranýřování, tepání (dosl. švihání); zańdženosć – minulost; hobrski (spr. hoberski) – obrovský; nan – otec; wzmiće: wzec – vzít; wotnoška (spr. wotnožka) – odnož; zběhnje nje – zrušení; njeje wěrnjo – není pravda; zwada – svár, spor, wáda; spuščomny – spolehlivý; na prjozy (nářečně; spr. na proze): próh – práh; nóžkowac – jít pěšky; podawk – událost; lědma – ledva, sotva; přidać – připustit; něhduši (spis. něhduši) – někdejší; kwakla – jho, jařmo; runoprawnosć – rovnoprávnost; šěrše woršty luda – široké lidové vrstvy; wuzběhowac – vyzdvihoval; mějitelstwo – vlastnictví (měšćanske mějitelstwo – buržoazní vlastnictví); lěhwo – tábor; (za)jaty – zajatec; powětr – vzduch; dobyć – zvitěžit; worjoł – orel; woswječić – oslavit; wucomcy (spr. wucomnicy) – žáci, studenti, učedníci; Warnoćicy – Varnsdorf; wukublař – vychovatel; sćěhowacy – následující; wotpohlad – záměr, předpoklad; nadžěłany – vydělaný; towarš – druh, kamarád, soudruh (i jako vzájemně oslovení socialistů a komunistů, zde v tomto smyslu – zkratka, s.); wosebje – zvláště; wukublař – vychov(á)vat, vzdělávat; poskicije – poskytnout; spomóženje – pomoc.

⁸³ Naš puć 3, č. 2.

⁸⁴ Sigmund MUSIAT, *Ben Budar zemřel*, Rozhled LXI/12, 2011, s. 28. Dále např. Radek ČERMÁK – Giuseppe MAIELLO, *Nástin dějin a literatury Lužických Srbů*, Brno 2011; Ludwig ELLE, *Sorben in der Tschechoslowakei 1945–1949* [online], 2005. Dostupné z: <http://www.kakanien-revisited.at/beitr/fallstudie/LElle1.pdf>. [náhled 17. 11. 2018]; Petr LOZOWIUK, *Evropská etnologie ve středoevropské perspektivě*, Pardubice 2005; Viktor Aleksandrovič ŠNIRELMAN, *Etnogeneze jakožto etnopolitika aneb Proč se sověti tolik věnovali etnogenetickým studiím, -Český lid LXXXIV*, 1997, č. 1, s. 39–57; Jan ŠOLETA, *Nowy biografiski słownik k stawiznam a kulturje Serbow*, Budyšin 1984.

⁸¹ Naš puć 2, č. 13, s. 43.

⁸² Naš puć 2, č. 18–19.

Pražské jaro v srbské Lužici – výtahy z lužickosrbských mediálních ohlasů u příležitosti padesátého výročí sovětské okupace⁸⁵

Lukáš Novosad

Nezvykle velkoryse se v srpnu 2018 lužickosrbská média vyrovnala s padesátiletým výročím okupace Československa vojsky Varšavské smlouvy. Vzpomnělo jej televizní *Wuhladko*, nadvakrát *Serbski rozhłós*, dokonce natříkrát deník *Serbske Nowiny*, jednu evangelický měsíčník *Pomhaj Bóh*. Od něj s výtahy z těchto vzpomínek a jejich překlady do češtiny začneme:

„Handrij Wirth, syn superintendenta Gerharda Wirtha, prožil jako maturant srpnovou invazi do Československa na vlastní kůži při návratu z rodinné dovolené v Bulharsku. V článku vzpomíná na poměry v NDR v šedesátých letech, na nucení sedláků vstoupit do družstva a na prosazování komunistické ideologie, poměry však byly mírnější než u nás – nátlak na církve nebyl tak silný a pravidelná neúčast autorova otce u voleb se vždy odbyla jen oficiálními dotazy a požadavky na vysvětlení. V roce 1968 náhodou chytil vysílání Československého rozhlasu a zaujalo jej, že příspěvky náhle nebyly ideologické a zněly rozumně. V NDR však noviny psaly o tomto vývoji kriticky a špatným znamením bylo také protahování manévru vojsk Varšavské smlouvy v Československu. Cestou do Bulharska pozorovali portréty Dubčeka a Svobody, potkávali optimisticky naladěné lidi; 20. srpna jeli přes Bratislavu na Havlíčkův Brod a následujícího dne si chtěli prohlédnout Prahu, tam se však už nedostali a museli odbočit na Kolín a Mladou Boleslav. U benzinové pumpy stála dlouhá fronta vyděšených řidičů. Cestou k hraničnímu přechodu v Hřensku stále potkávali kolony vojenských vozidel a tanků. Hřensko bylo plné armádních aut, celý den nikoho nepouštěli přes hranice, Wirthovi projeli až po třetí hodině odpoledne – v dlouhé koloně ostatních čekajících aut. Počátkem září, když začal studovat na drážďanské technice, jako první věc předložili studentům dopis schvalující invazi do Československa a studenti jej pod hrozbou vyloučení ze studia podepsali. – Pawoł Wirth sloužil tehdy druhým rokem jako evangelický farář v Klukšiši. Zažíval stálý politický tlak a omezování náboženských činností, špiclování při bohoslužbách apod. Zprávy z Československa, tajně zachycované a předávané, vyvolávaly naději na změnu k lepšímu. Pak v noci zaslechli rachotit tanky po ulici a bylo zřejmé, že je po všem. Wirth přiznává, že tehdy ztratil své panslavistické nadšení a dnes jej mrzí, že se opět ohřívá starý nacionalismus, a to i za zneužívání církve a náboženství.“⁸⁶

Lužickosrbský deník *Serbske Nowiny* poprvé o výročí Pražského jara informoval na druhé stránce vydání z pondělí 20. srpna 2018 v článku Manfreda Laduše nazvaném *Tanki „Praske nalěčo“ podusyli (1)* – už z titulku tedy bylo lze očekávat pokračování. Laduš v tomto svém příspěvku shrnuje nejprve někdejší mezinárodní situaci a připomíná pohled z druhé strany hranice, na který našinec není zvyklý; totiž že „vojáci zemí Varšavské smlouvy pobývali už měsíce nedaleko hranic s ČSSR“. Následuje osobní vzpomínka na úterý 20. srpna 1968 večer, kdy autor jel na kole do Nowe Wsy u Njeswačidła, cestou potkal sovětské vojáky a ti se ho ptali, jak daleko je ještě

do Československa. Laduš prý v ten okamžik pochopil, kam všechna vojenská technika ze směru od Rakec míří, načež doma potom z rozhlasu slyšel zprávu sovětské zpravodajské agentury TASS, v níž se pravilo, že vojska přijela Československu pomoci na obranu proti kontrarevoluci. V posledním odstavci Laduš shrnuje počet přišedších vojáků a dění v Československu v následujících dnech včetně odvezení vrcholné politické reprezentace do Moskvy.

Laduš dále pokračuje: „V redakci vládla velká nervozita, protože jako jediní jsme na stole neměli jedinou řádku z obsáhlé zpravodajské zprávy TASS. Kvůli úsporám totiž před několika týdny ředitel LND i přes protesty šéfredaktora Makse Pilopa přikázal, že vrátň má svou službu skončit už ve dvacet hodin a že má vypnout i dálhopis, který nám zprostředkovával informace. *Nowa doba* si tak nyní musela od agentury zprávu vyžádat znovu a přeložit ji do lužické srbštiny. Takže předplatitelé si mohli skoro celostránkovou zprávu o vstupu vojsk do ČSSR přečíst až nazítří.“⁸⁷ – Následně v druhém odstavci autor připomíná prvotní dobové dohadování, zda mezi okupačními vojsky byla rovněž armáda NDR, anebo ne. A chválí sovětské velení za rozumný postup, když rozhodlo proti vůli generálního tajemníka NDR Waltera Ulbrichta, že Němci zůstanou doma jako záloha, aby Čechy nedráždili připomínkou třicet let staré nacistické okupace (obzvlášť když stále oblékali podobné uniformy jako vojáci Wehrmachtu). Tato úleva v prezentovaných vzpomínkách zaznívá častěji, Lužičtí Srbové v takových momentech promlouvají nikoli jako příslušníci svého národa, nýbrž jako němečtí občané. Svůj příspěvek v rubrice „výročí“ uzavírá Laduš dvěma připomínkami: V první vypočítává, že v NDR proti okupaci ČSSR protestovalo „3 000 mladých a příslušníků inteligence“, přičemž podtrhuje, že v Lužici největší protest proběhl v Lubnjově (Lübbenau), kde se ho účastnilo „skoro 150 většinou mladších lidí“. V druhé přiznává, že *Nowa doba* stejně jako jiné noviny samozřejmě uveřejnila souhlasy s postupem socialistických zemí a že „jako první se pro obsazení sousední země vyslovili šamotáři a členové družstva z Wětrowa, po nich se přidal kolektiv pracovníků Serbského ludowehe ansamblu, Ludowehe nakładnistwa Domowina a dalších státních institucí a členové župních předsednictev. Nápadné bylo, že Lužičtí Srbové, kteří studovali nebo navštěvovali gymnázium v Čechách, se pro zničitelský krok nevypravili.“

Vzpomínání *Serbskich Nowin* na okupaci skončilo až v pátek 24. srpna 2018, kdy se okupačnímu výročí pohledem lužickosrbských očí věnuje víkendová příloha *Předženak*, jejíž celou třetí stranu vyplňuje článek Benedikta Cyže nazvaný emotivně *Běch swědk podušenja „Praskeho nalěča“*. Text se podobá vzpomínkám Handrije Wirtha: rovněž Cyž byl před půlstoletím čerstvý maturant, který se rozhodl prázdniny před vstupem na vysokou školu strávit aspoň částečně v Československu, a to ze zvědavosti, aby na vlastní oči viděl, jak vypadá onen tolikrát skloňovaný socialismus s lidskou tváří. Znal totiž z domácího vysílání řeči o řádné kontrarevoluce v Československu, zároveň v západním vysílání slyšel o zdejší svobodě, dostupnosti západních tiskovin, neexistenci cenzury, možnosti svobodně cestovat atp. Spolu s dvěma kamarády se proto vypravil nejprve na Slovensko, do Vysokých Tater. Tam potkávali řadu veselých, optimistických lidí, navečer sedávali u ohně a s místními rozprávěli „především o aktuálních událostech v celé zemi“. 19. srpna se Cyžovi kumpáni vydali na cestu domů, zatímco on vyrazil do Havířova za kamarádem Petrem (s nímž prý se přátelí dodnes). V Havířově kolem čtvrté ráno se také dověděl o vojenském přepadu, přítelovi rodiče ho ve strachu ze začátku války okamžitě nabádali, aby se vypravil domů. Následná cesta vlakem, lemovaná kolonami vojenské techniky, Cyžovi „náhle skončila na okraji Prahy“, protože Sověti žádné vlaky nepustili do centra – cestující dále museli pěšky. Mladík se tedy vydal do středu města, kde chtěl

⁸⁵ Jde o nutně zkrácenou verzi rozsáhlejší autorovy studie, která vyjde v dohledné době jako celek tiskem, včetně obsáhlejšího zamýšlení nad fungováním lužickosrbských médií.

⁸⁶ Takto převyprávěla na stránkách *Česko-lužického věstníku* 7–8/2018 vzpomínky dvou Lužických Srbů redaktorka Zuzana Bláhová-Sklenářová. Vzpomínky bratří Wirthových uveřejnilo srpnové číslo evangelického lužickosrbského měsíčníku *Pomhaj Bóh* a ve vydání zabraly půl druhé strany.

⁸⁷ *Tanki „Praske nalěčo“ podusyli (2)*, *Serbske Nowiny*, 21. 8. 2018, s. 2.

přenocovat ve studentském domě. Cesta ho vedla centrem dění přes Vinohradskou třídu, kolem Národního muzea až na Václavské náměstí – takže následuje popis scén s hořícími a povalenými autobusy či bojů o rozhlas. Stejně jako Wirth konstatuje Cyž úlevu nad tím, že na okupaci se přímo nepodílela východoněmecká armáda, protože když tento fakt zpočátku byl nejistý a vypadalo to obráceně, „styděl se za to, že byl z NDR“. Upozorňuje také na to, že v Československu bylo o stovky tanků více, než s kolika vytáhl Adolf Hitler do Sovětského svazu; připomíná zahlédnutá hesla jako „1938 Hitler a 1968 Ulbricht“ atp. 21. večer Cyž dorazí do studentského příbytku ve Vinohradské ulici, raduje se, že s sebou má spacák, ukládá se k spánku v přeplněné tělocvičně, zdálky občas zaslechně výstřely. V dalších dnech zůstává v Praze, baví se s místními, rozhovor se pokouší vést rovněž se sovětskými vojáky, avšak neúspěšně – oni mlčí. Po vylíčení poměrů ve vedení ÚV KSČ a dění v Moskvě přidává Cyž další své zážitky z pražského pobytu: „Vzpomínám si, že jsem stál na Václavském náměstí před redakcí *Práce*, která byla uzavřena a strážena sovětskými vojáky. Stále víc lidí diskutovalo před domem s jedním z nich a vytlačelo ho na druhou stranu náměstí. Voják se lekl a začal střílet do vzduchu, masa lidí se v leknutí otočila a spěchala zpátky na druhou stranu náměstí, mezi nimi já.“ A zase: obrazy z generální stávky na Václavském náměstí a kolem projíždějících aut plných rozezpívané mládeže mávající vlajkami; večer demonstrace u pomníku sv. Václava, dav vystavuje krví zaneřádnou československou vlajku a potrhane šaty jednoho z mrtvých. Pak už autor líčí jenom „dobrodružnou cestu domů“: vydal se na východoněmecké zastupitelství, tam se dověděl, že z nádraží v Bubenči jede vlak do Děčína, odkud občané NDR budou dále pokračovat do Bad Schandau vojenským autobusem. Ve skutečnosti jel z Děčína na hranice českým autobusem a dál musel pěšky: „Hranici jsme museli se svými zavazadly přejít, starší lidé říkali, že je to stejné jako „krátce po válce.“ Němečtí celníci se ihned sháněli po západních novinách, letácích, časopisech a dělali štýry; Cyž u sebe nic neměl. Zato musel ze Schmilky do Bad Schandau zaplatit autobusovou jízdenku, což „mě mrzelo. Vždyť jsem měl platnou mezinárodní jízdenku na trasu Praha-Drážďany.“ Následuje pragmatický konec: po návratu „Spolužáci mě vítali a byli zvědaví, jaká je situace v ČSSR. Hlavní téma všech prvních univerzitních seminářů bylo: ‚Bratrská pomoc v ČSSR.‘ Zvědavě poslouchali moje vyprávění. Hořel jsem pro ‚pražské jaro‘ a okupaci rázně odsoudil. Vedoucí semináře se mi pokoušel oponovat, ale nedal jsem na něj. Večer jsem šel se spolužáky na pivo. Po chvíli se ptali, jestli nemám obavy obhajovat svoje názory na ‚pražské jaro‘ takto veřejně, že by to pro mě mohlo mít následky. Napříště jsem tedy o celé věci hovořil tak, aby bylo zjevné, že jsem mnohé pochopil a přiklonil se k programovému mínění NDR. Studium učitelství jsem zakončil o čtyři roky později – na ‚pražské jaro‘ už se mě nikdo neptal.“

Televizní měsíčník *Wuhladko* referoval v reportáži Petra Symanky o sovětské okupaci ve vysílání ze 4. srpna 2018 a ze své půlhodiny věnoval tématu solidní čtyři a půl minuty. Připomíná dobový kontext, dojem z novin posiluje filmovými snímky z centra Prahy, ruzyňského letiště atd. Reportáž se však opírá především o vzpomínku pedagoga Mikławša Krawce (ročník 1938): „Z idejí pražského jara jsme byli nadšeni, fandili jsme jim, drželi palce. Ale...“ Je to případ svědectví z nitra Lužice, svědectví neosobního, protože Krawc tehdejší dění sledoval z Budyšína přes tamní rozhlas, „aspoň tak dlouho, dokud to šlo. A potom jsme zkusili vše poslouchat přes originální české vysílání, takže jsme zažili, jak bylo najednou přerušeno a my neslyšeli nic než šum. Byli jsme konsternováni, že je konec pražského jara. Později jsme se navíc ještě divili, že také Lužičtí Srbové zvedli proti takzvané kontrarevoluci hlas. Já například vím, že v Drážďanech vysílala proti kontrarevoluci samostatná stanice. A tam také jeden lužickosrbský redaktor měl za

úkol vystupovat proti kontrarevoluci patřičnými komentáři a šířením náležitých zpráv.“ Po Krawcových slovech pokračuje ve voice-overu redaktor Symank: „Protože chyběli čeští mluvčí, angažovali se lužickosrbské. Díky jejich přízvuku praskl brzy tento podvod na českých posluchačích. Přesto propaganda proti Dubčekovi a jeho liberálnímu pokrokovému myšlení pokračovala, samozřejmě také v Lužici.“ Pokračuje Krawc: zastřešující lužickosrbská organizace „Domowina po srpnu 1968 hledala podporu na odsouzení kontrarevoluce a podporu nové vlády ČSSR. Takže nakonec všichni museli veřejně souhlasit a projevit sympatie s nově nastoleným kurzem.“ Symank: „Pro mnohé Lužické Srby, jako právě pro pana Krawce, to bylo bolestné. Vždyť pouhé tři roky předtím organizoval první oficiální pobyt české sportovní (fotbalové) delegace v Lužici a snažil se o úzkou kooperaci mezi Lužickými Srby a Čechy.“ Krawc: „Po okupaci najednou byly všechny oficiální vztahy přerušeny.“ Symank: „A tak to už zůstalo až do politické změny v obou státech. Teprve od roku 1994, po dvaatřiceti letech od rozbití pražské jara, se vzájemné vztahy vyvíjejí zase rovněž oficiálně.“ Toto tvrzení je podloženo fotografiemi z XII. všesokolského sletu v Praze, prvního po roce 1989.

Serbski rozhlós se k sovětské okupaci vyjádřil dvakrát, oba příspěvky jsou z dílny redaktorky Moniky Gerdesowe. Druhý, kratší, v délce tři a tři čtvrtě minuty a nazvaný *Praske nalěčo – dopomnjenki* byl odvysílán přesně v den padesátého výročí okupace v ranním rozhlasovém bloku. Také on začíná připomínkou, že sovětské tanky dřív, než dojevy do Čech, rozrývaly Lužici. Jurij Nuk tehdy vyučoval na učitelském ústavu v Budyšíně a pohyb vojska po okolí zaznamenal náhodou. Protože byl zvědavý, co se děje, sedl na motorku a jel z Budyšína po silnici 156 severně do Bórku (Burk) a mířil proti tankové koloně, míjel ji docela pomalu a zaznamenal v ní třeba i půl-kilometrové mezery. Následně se otočil a vracel se, projel Budyšín a stále sledoval kolonu, protože chtěl zjistit, kam míří. – „Kam jste si myslel, že jedou?“ ptá se redaktorka Gerdesowa. – „Že až přímo do Prahy, jsem nevěděl, ale že do Čech, bylo jasné. Tam nemohli nikam jinam jet. Tahle cesta vede potom do Wjazóncy (Neukirch/Lausitz) a potom už jste brzy u hranic.“ končí své vyprávění Nuk a redaktorka dodává, že o dalším osudu zhlédnuté vojenské techniky se respondent dověděl přes své osobní, ale i pracovní kontakty v Československu. Pak se Gerdesowa věnuje dalším velmi důležitým respondentům a svědkům: „Jinak zažili 21. srpen mladí muži, kteří zrovna v armádě NDR absolvovali vojenskou službu – měli bojovou pohotovost.“ Hovoří tehdejší voják, Petr Nowotny ze Smječkec: „Byl jsem v Chotěbuzi a sloužil jako letecký personál. Ráno, když to všecko začalo, přišli tři poddůstojníci; poplach byl asi ve čtvrt na dvě v noci, ale proč byl vyhlášen, jsme nevěděli.“ Voják Měrcín Škoda z Chrósčic: „Jednadvacátého jsme měli cvičení nedaleko Döbelnu, jmenovalo se to tam Glasten a bylo to v takovém lese. V noci ve dvě nás vzbudili, dostali jsme municí. [není rozumět, říká cosi o kostele v Lipsku] A tam jsme museli hlídat objekt, každý jsme měli tři sta patron.“ Nowotny: „Já jsem si potom pustil rádio a poslouchal vojenské vysílání a tam se říkalo, že eventuálně můžeme být napadeni cizím státem.“ Škoda potom vypráví, že deset dní pořádně nespali, že jim bylo řečeno, že se cosi děje v Praze, ale že dlouho nevěděli, co vlastně. Nowotny přidává, že panovala nejistota a strach: „My se báli, že oni budou stát proti nám, my proti nim – no a kdo půjde první? Měli jsme u sebe plnou polní, kompletní výbavu, všechno narvané municí... Byl to opravdu extrém.“

O dva dny dřív, v neděli 19. srpna 2018, vysílala Gerdesowa k tématu po obědě víc než půlhodinovou reportáž. Je sestavena z průběžně se střídajících vzpomínek pamětníků – tehdejší knihovnice na Lipské univerzitě Chrysty Meškankowe, prvního sekretáře Domowiny Jurije Gróse („pravé ruky předsedy Kurta Krjeńce“), lipského historika (z akademie věd) Hartmuta Zwahra, Jurije Šofty

Hořící sovětský tank v Praze, zdroj wikimedia commons

z Nowe Wjesky, který v Praze rok studoval a potom od roku 1966 vedl smíšený lužickosrbsko-český dětský letní tábor v Kytlicích, znovu Benedikta Cyže, někdejší studentky radworské studentky Lucije a varnsdorfského rodáka Milana Hrabala. Příběh v podání Gerdesowe začíná líčením atmosféry v Československu v průběhu roku 1968. Jako první hovoří Ch. Meškankowa: „Pražské jaro jsem zažila v samotné Praze. Byli jsme s mužem na slavistickém kongresu, myslím, že to bylo v červenci, a zažila jsem tolik entuziasmu, že to pro mě bylo úplně nové. Češi chtěli politický převrat, bezesporu. Žili úplně jinak, jiné bylo myšlení, novinářina, politika... Na Filozofické fakultě se mluvilo jenom o tom novém. Na Příkopech byly velké demonstrace, lidé se scházeli na Václavském náměstí... V hospodách jsme vysedávali u velkých stolů s dalšími slavisty, panovaly docela jiné vztahy než u nás.“ Pokračuje Jurij Grós: „Já jsem tehdy byl na světovém studentském festivalu v Sofii, bylo to v červenci, a když jsme na zahájení seděli na stadionu a přišla česká delegace, tak celý stadion volal: ‚Dubček! Dubček!‘ Tam byla shromážděna světová mládež – a ta vždycky má svůj rozum a je o krok dál než ti starší.“ Hartmut Zwahr: „Radoměr Wićaz studoval fyziku a bydlel v lužickosrbském internátě, dobře jsme si rozuměli. Wićaz byl velmi zajímavý člověk a jazykově velmi nadaný a schopný, a tak ve fyzikálním ústavu překládal české texty. Měl slabost pro Dubčeka, vůbec jsem tehdy mezi částí mládeže cítil silnou vlnu sympatií. Ale nebylo to u všech. Protože každý, kdo nesympatizoval s tím, co se dělo, o tom spíš mlčel.“ Dle slov moderátorky tehdy takto kriticky viděli československou situaci v Domowině. Grós: „Sovětská varování Čechům, ať si dají pozor na to, co dělají, jinak by to mohlo mít velké konsekvence, jsme registrovali. Ostatně po celý rok 1968 jsme v Domowině nepřijali žádnou českou delegaci, dokonce ani jednotlivce.“ Pokračuje Jurij Šolta, který toho roku „svůj“ tábor plný lužickosrbských a českých dětí vedl v termínu do 5. srpna: „Do Kytlic za námi přijeli straničtí funkcionáři a diskutovali s námi o současné československé politice. Jeden řekl, že československé dění se přelije do dalších zemí. Ptal jsem se ho, co se stane, když se to nepodaří, když se jiné země nezapojí? Konstatoval, že to je nemožné, ale že kdyby se to přece jenom stalo, že to bude katastrofa. A ta přišla 21. srpna.“

Reportáž je dále strukturována po dnech, které jsou symbolicky odpočítávány tikajícími hodinami. Začíná se v úterý 20. srpna večer v Lužici v maličké vesnici Čorný Hodler: „Celou noc kravál bez konce, od večera až do rána. Jeden za druhým se sunuly... tanky. [...] Kam jely, to jsme nevěděli. Až druhý den v práci jsme zjistili,

že jely do Čech.“ – zní dobové svědectví Jurije Pulenka, které bylo nyní nalezeno v *Serbskim rozhlóse*. Potom už následuje středa 21. srpna v popisu Hartmuta Zwahra: „Moje žena seděla za stolem a její první věta ráno v šest hodin byla: ‚Tak ta intervence začala.‘ Potom byly čteny telegramy, ohlašovaly, že sovětské vojsko se blíží, byly slyšet výstřely. To trvalo skoro hodinu. Seděl jsem u rádia a jenom to všechno zapisoval do sešitu.“ Studentka Lucija v Olomouci: „Ráno přišla kamarádčina matka a plakala, že Poláci a Rusové vtrhli do Československa. Říkala mi: Ty teď nemůžeš domů, zůstaň u nás, do Prahy taky nepojedeme, tam se střílí. A potom přišli do města Poláci a každý se bál, že začne válka. Domů jsem nemohla ani zavolat, naši nevěděli, co se mnou je, kde jsem.“ – 22. srpen, druhý den okupace: pokračuje se v líčení úlohy Československého rozhlasu, Zwahr konstatuje, že oficiální státní rozhlas mlčel, byl utnut, a že úlohu převzaly mobilní vysílače a regionální vysílání, což dohromady „tvorilo nitku mezi obyvatelstvem

a politickou elitou v okamžiku, kdy Dubčekovo mužstvo trčelo zajaté v Moskvě.“ Cyž líčí své ubytování v tělocvičně studentského domu a rozpravy s Pražany o tom, co se děje. Jsou vysvětlovány okolnosti zajetí vlády. Pokračuje tajemník Domowiny Grós: „V Lužici jsme si řekli, že musíme nějak reagovat. A tak někteří jsme zveřejnili oficiální stanovisko. Tady to je, dvaadvacátého srpna, vidíte: Jurij Wowčer, župan z Kamence: ‚Přihłosowanje Serbow k naprawam w Českej‘“ (Čili „Souhlas Lužických Srbů s opatřeními v Československu“) Následuje tlumočené vysílání rozhlasu z toho dne, popis atmosféry, připomínka střílení vojáků do lidí v Košicích, deklarované odhodlání nevzdat se své svobody atp. Vedoucí dětského tábora učitel Jurij Šolta byl v tu dobu už zpátky v Lužici: „Ale měl jsem od svých přátel a známých z Prahy různé informace. Především Češi tvrdili, že ruští vojáci byli – jak tedy pravili Češi – chudáci. Vypadali nuzně a jednoduše. A taky Češi tvrdili, že vojáci ani nevěděli, kde jsou a proč tam jsou. Zanedlouho ale napětí zesílilo, a když třeba se v českém okně objevila československá vlajka, vojáci hned začali do okna střílet. Anebo přišlo, jedna dívka měla s sebou deštník, měla ho zabalený, a když vystoupila z tramvaje, vojáci byli blízko ní, viděli ji a myslili si, že ten deštník je nějaká zbraň a tu dívku jednoduše zastřelili.“ 23. srpen, třetí den okupace: Cyž nemohl týden z Prahy. Opět popisuje nápisy a hesla, která zahlédl, četl, slyšel. „Češi se také zaobírali otázkou, kdo je zradil.“ – a poprvé zazní jméno Vasilu Biřaka a vysvětlení jeho účasti na okupaci a vůbec role v pražském jaru. Zwahr: „Občanská neposlušnost. Přes rozhlas se posílaly vzkazy a varování: tam a tam je tajná policie, je to auto s tím a tím číslem... Vojsko je v pohybu, nedávejte okupantům vodu... Všechno se soustředilo na civilní odpor.“ Zase ukázky dobového vysílání československého rozhlasu. A zase Zwahr: „Taky se četly texty od německých nebo maďarských turistů, kteří odsuzovali, co se děje.“ Jinak ale situace byla nahlížena v Lužici, konkrétně v Domowině. Slovy moderátorky Gerdesowe: „Oficiální domowinská reakce byla konformní k přáním vládnoucí strany SED.“ Citováno je prohlášení předsedy Domowiny Kurta Krjeńce právě z tohoto dne: „Opatření, která přijaly bratrské socialistické země po prosbě vlasteneckých sil o pomoc socialistické ČSSR, naleznou souhlas u každého správného Lužického Srba.“

Vypodobnění dalších dní v relaci *Serbskeho rozhlósu* se opírá o dva zdroje: o líčení Hartmuta Zwahra na základě jeho deníku, který si psal při poslechu rozhlasu, a o osobní svědectví Benedikta Cyže. Připomíná se, jak měli někteří rodiče strach o své děti,

kteř byly v čase okupace na táborech, či se detailněji přibližuje situace kolem moskevských jednání a vzpoury Františka Kriegela, který jako jediný představitel státu nepodepsal souhlas s okupací. S 27. srpnem vstupuje do pořadu nové téma – okupantská rozhlasová stanice Vltava. K tomu Zwahr: „To bylo české vysílání s ruským akcentem. Nedávno se mě ptali, jestli se na tom podíleli taky Lužičtí Srbové. Ale k tomu nemůžu nic říct.“ Grós: „Hledali u nás lidi, dostalo se to k nám přes Berlín a Chotěbuz, protože to dělali rozhlasáci odtamtud. A ti říkali: vy znáte lidi, kteří by snad mohli... Přiveďte je. Ale že by tam byl přímo někdo z Lužickosrbského rozhlasu, to já teď nevím.“ Milan Hrabal vzpomíná, že ve Varnsdorfu vysílání Vltavy bylo zajištěno amplióny usazenými na vojenských autech: „Pamatuju si to tak, že když začalo vysílání v rádiu, najeli sem s těmi auty a vysílali takříkajíc live, aby originální vysílání přehlušili. Slyšel jsem to, ale neviděl. Byl jsem chlapec a rodiče mi řekli, že k těm autům nesmím, protože by se tam mohlo střítet. Takže jsme slyšeli, jak odtamtud jde vysílání v nepříliš dobré češtině. Znělo to trochu německy, ale později mi někdo říkal, že to byl nějaký moderátor z Lužickosrbského rozhlasu, který uměl dobře česky.“ – Nazítří 28. srpna se konečně domů do Lužice vrací z Olomouce Lucija: „Na hranicích mě kontrolovali a ptali se, jak to, že jedu tak pozdě, kde jsem byla a jestli mám s sebou nějaké české noviny nebo knihy. A potom ve škole se řeklo, že Češi jsou nepřátelé a že máme své vztahy a kontakty s nimi zpřerhat. Na to jsem řekla, že jsem teprve včera přijela domů a že rozhodně žádné své vztahy přetrhávat nebudu.“ Historik Zwahr má téhož dne narozeniny, byly tenkrát smutné: „Pražské jaro byla poslední možnost, jak se socialismus mohl udržet u vesla. Já jsem intervenci vnímal jako sebevraždu NDR.“

Posledních sedm minut reportáže je věnováno dění v Lužici v následujících pookupačních dnech, týdnech a měsících. Gedesowa coby vypravěčka celého příběhu konstatuje, že „reakce na okupaci byly všelijaké, Domowina ji uvítala.“ Tuto pozici vysvětluje tajemník Grós nijak překvapivými slovy: „Na začátku šlo víc nebo míň o obavu, že v Československu se něco přetočí nazpátek, že tam zase zvítězí stará moc. A že se tam do toho vložil Západ – to bylo jasné přes média. Čili byla tu obava, aby se z Československa cosi nevytratilo. Češi nevnímali, co jim říká Brežněv a druzí. Takže potom se stalo, co se stát muselo.“ Šolta: „Když se po jedenadvacátém ve východním Německu měla tato nová situace obhájit, když bylo třeba říct, že bylo v pořádku poslat vojska do Československa, poslali funkcionáře do každého podniku, aby všichni pracující podepsali, že s okupací souhlasí.“ Sám nepodepsal a rozhodnutí svému vedoucímu také náležitě zdůvodnil: „Řekl jsem mu, že není pravda, že by šlo v Československu o nějakou kontrarevoluci, jak nám vykládali u nás v Německu. Vždyť Dubček byl zvolen, prezident Svoboda byl taky zvolen.“ Podruhé Meškankowa: „Nevěřili jsme, že československá vláda, která tehdy ještě byla u moci, by volala cizí vojska na pomoc. Byli jsme smutní a byli jsme si jistí, že ani u nás ve východním Německu se v budoucnosti nic nezmění.“ Šolta: „Byla to taky katastrofa pro každého, kdo do pražského jara vkládal naději.“ Cyž potom opakuje to, co vypráví i v *Serbskich Nowinach*: „Svitlo mi, že nemůžu svobodně mluvit o tom, co jsem v Československu zažil a v co jsem věřil díky Čechům, kteří pevně věřili v třetí cestu vedoucí k socialismu. Něco takového u nás nebylo vítáno. Oni se prostě báli, že by jiskra pražského jara mohla přeskočit do NDR. A tak jsem mlčel.“ Aby prý člověk dokázal jednat jinak, bylo dle Gedesowe třeba mít kromě odvahy také sociální jistotu. K tomu Grós: „Jediný, kdo se vzepřel, byl Jan Cyž. Ten řekl, že žádné veřejné vyjádření neudělá.“

Relace končí v roce 1990 odvysíláním archivního snímku *Serbského rozhlásu* z kongresu Domowiny při lužickosrbském národním shromáždění, kde jeden z řečníků (jméno neuvedeno) pronesl

slova: „Musíme najít taky správný vztah k minulosti. Nedávno mi jeden náš dobrý přítel z Československa ukázal *Nowu dobu* z desátého února tohoto roku, kde jsou uvedeny všechny zahraniční styky Domowiny. Na prvním místě tam stojí československé velvyslanectví v Berlíně. Tento můj přítel si schoval také *Nowe doby* z podzimu 1968, v nichž jsou uveřejněny souhlasy i skoro oslavné ódy tehdejších – a také některých dnešních – vedoucích funkcionářů Domowiny a dalších osob s vojenským zadušením pražského jara. Musím říct, že sám jsem v té době měl štěstí, protože mi bylo dvacet a nemusel jsem nic takového podepsat ani napsat. Ale jinak bych něco takového asi také musel udělat a udělal bych to. Nenaštal ale čas, aby se dnešní Domowina za tohle své někdejší oslavování násilí vůči Čechoslovákům omluvila? Rekl bych, že ano.“

***

Zveřejněné vzpomínky a reportáže poodhalují cosi podstatnějšího než jen osobní zážitky a příběhy svědků tehdejších událostí. Představují doposud málo reflektovanou hlubokou provázanost obou národů v druhé polovině 20. století. Většina dosavadních autorů – českých i lužickosrbských historiků i publicistů – se totiž při popisu vzájemných vztahů zastavila v roce 1950, jež považuje za konec „zlatého věku“. Tak je nazíráno století od revoluce v roce 1848 do uzavření lužickosrbského gymnázia v severních Čechách v roce 1951. Potom přichází tma, naředená nanejvýš konstatováním, že vztahy nadále fungovaly na osobní rovině, ale oficiálně byly nijaké. Patrně nejzábavnější doklad takových přístupů předvedl historik Timo Meškank ve své učebnici dějepisu pro osmý a devátý stupeň základních škol *Serbske stawizny 2* (LND, 2001), jež pojednává právě dvacáté století. Události shrnuté do jeho půlky jsou plny odkazů na Čechy, zatímco potom jsou zmíněni už jenom jednou: symbolicky v poslední větě učebnice, v níž se hovoří o zahraniční podpoře Lužických Srbů při protestech proti uzavření druhého stupně základní školy v Chrósčicích roku 2001. Seriózněji vzájemnost druhé půlky minulého století zpracoval stručně Ludwik Ela ve „zvláštním sešitu“ *Lětopisu* v roce 2015: Vzájemné oficiální vztahy mezi Domowinou a Společností přátel Lužice (tehdy Sborem pro studium lužickosrbské kultury při Společnosti Národního muzea) po srpnu 1968 Ela přibližuje vpravdě jednoznačnou a přesnou větou: „Po potlačení pražského jara 1968 a ‚normalizaci‘ se vztahy přátel Lužice a Domowiny intenzivně obnovovaly, podporovány také Kulturním a informačním centrem NDR v československém hlavním městě.“ Nikoli překvapivě zůstávají k sovětské okupaci Československa a dění potom mlčky taky základní historické příručky vydané před rokem 1989: k pomlčení o pražském jaru vědecky využívají skutečnost, že v červenci onoho roku proběhl v Lužici druhý ročník mezinárodního folklorního festivalu; léto 1968 před rokem 1989 je tedy v srbské Lužici plné radosti a úspěšné reprezentace. Po roce 1989 mlčí k pražskému jaru rovněž *Sorbisches Kulturlexikon*⁸⁸ i *Stručná historie států: Horní a Dolní Lužice*.⁸⁹

Slovo o sovětské okupaci neztratily ani zatím dva svazky pamětí Jurije Kocha, který jako někdejší varnsdorfský student a v okupačním roce zaměstnanec *Serbského rozhlásu* (podezřelý ze spolupráce s okupačním rozhlasem Vltava, ostatně Timo Meškank na něj ukazuje přímo) by k dění jistě měl co říct, jenže do šedesátých let se prozatím nedostal. A nezmiňuje se ani výbor „za zapiskow, listow a pojednanjow“ z let 1964–1989 dalšího čechofila Benedikta Dyrlicha nazvaný *Doma we wučekach*.⁹⁰ (Na můj dotaz, jak tehdejší dění vnímal, mi Dyrlich napsal: „Jako studenti teologie jsme samozřejmě byli přívrženci Dubčeka a ‚demokratického socialismu‘ a částečně taky ‚eurokomunismu‘ – to bylo v církevních kruzích, ve kte-

⁸⁸ Budyšin 2014.

⁸⁹ Praha 2008.

⁹⁰ Budyšin 2018.

rych jsem se pohyboval, samozřejmě. (...) Ale jak vyplývá z mých vzpomínek, v mládí mě zajímalo spíše Polsko než Československo.“) Zároveň je zřejmé, že z uveřejněných lužickosrbských vzpomínek na tuzemskou okupaci nelze vyvolat efekt podobný tomu, jímž začíná svou knihu *Pražské jaro. Průlom do nového světa* německý historik Martin Schulze Wessel: „Bylo to slyšet, vidět, cítit, a přesto to nešlo pochopit. Ve středu ráno někdo zaklepal na naše hotelové dveře a vykřikl: Obsadili nás! Tak prožil Heinrich Böll ráno 21. srpna 1968, kdy sovětská vojska spolu s jednotkami dalších států Varšavské smlouvy vpadla do Československa, aby zastavila tamní reformní proces. Většina západních Němců ale nesledovala potlačení pražského jara tak jako Böll z hotelového pokoje poblíž Václavského náměstí, nýbrž v rozhlasových a televizních přijímačích.“⁹¹ Na lužickosrbské ani východoněmecké straně zkrátka žádný nositel Nobelovy ceny nebyl, jde o vzpomínky tehdejších studentů, pedagogů, duchovních či vojáků základní vojenské služby. Jejich záběr, jejich spontánnost i jejich dodnes zjevné pohnutí přitom napovídají, co v nich někdy je řečeno i výslovně: zmar pražského jara byl zmarem nadějí nejen československých, ale nadějí celého východního bloku. Obzvláště to platí pro někdejší východoněmecké občany. Timo Meškank tvrdí, že „společenská otevřenost v sousedním Polsku a hlavně Československu, která skrze média a návštěvy těchto zemí zasáhla také Lužické Srby, měla velký vliv na intelektuály mezi nimi. V té souvislosti je zajímavé vědět, že jenom v měsíci červenci 1968 přijelo do Československa přes 244 000 občanů NDR, aby se tam nadechlo svobodného vzduchu.“⁹² Tato poznámka staví lužickosrbské vzpomínání na osmašedesátý do nevylučivé pozice, charakterizuje vztah Čechů a Lužických Srbů jako nikoli unikátní, nýbrž v té době typický – ostatně na konci šedesátých let již plně funguje dvojlovnost Lužických Srbů jednak jako právě Srbů a jednak jako občanů NDR, a to především k sobě samým.

Způsob, jakým byl československý osmašedesátý u příležitosti jeho padesátého výročí v lužickosrbských médiích zachycen a zpracován, vede k devíti závěrům: Zprvu že pražské jaro skutečně byl proces naděje, k němuž vzhlíželi i občané jiných států a vzali ho taky za svůj. Zadruhé se projevilo dělení lužickosrbské identity: pamětníci události staré půl století popsali jednak z pohledu svého občanství, uspokojeného neúčastí východoněmecké armády na okupaci, jednak z pohledu své národnosti a jazykového vybavení. To znamená, že díky lužické srbštině, jazyku blízkému češtině i slovenštině, se cítili jako ti, kdo událostem v Československu dobře rozumí, kdo rozumí jejich nuancím, kdo si s Československy může snadno popovídat a kdo bez potíží může informace čerpat z originálu, neprospědkovaně přes překlady, protože originálu rozumí. Zatřetí se ukázalo, že existuje rozdíl mezi hornosrbskou a dolnosrbskou identitou, neboť dolnosrbská média – ani televize, ani noviny – o výročí neinformovala. Těžko říct proč, ale kromě zjevné skutečnosti, že dolnosrbská média jsou ještě více provinční než média hornosrbská a spokojí se s informovaností „ze svého obvodu“, patrně patří k důvodům mlčení to, že v Horní Lužici okupační vojska byla přítomna, lidé s nimi přicházeli do kontaktu a dohadovali se po důvodu jejich přítomnosti, kdežto v Dolní Lu-

žici se nic takového nestalo. Začtvrté se na mlčení kolem případné spolupráce Jurije Kocha s okupační rozhlasovou stanicí Vltava i na zamlčování horlivých pookupačních a prookupačních mediálních vystoupení významných lužickosrbských umělců (třeba Jurije Brézana či Měrcína Nowaka-Njehorňskiho) ukázalo, že lužickosrbská společnost je zvyklá uvažovat ad hominem místo ad rem. Vše se řeší přes známosti, uvažuje se o tom, kdo si co pamatuje, jak nikoho neurazit, zapomíná se na to, že někdo v dané věci mohl bádát a dojít k nějakým závěrům, které by bylo vhodné zmínit, nebo kriticky zhodnotit (pro důvěryhodnost mediální práce je takové přehlížení hrozná dispozice). Zapáté se projevilo, že i když se našli Lužičtí Srbové, kteří cestovali až na Slovensko, v běžné mluvě až dodnes Československo bývá vnímáno jako Česko a Slovensko stojí stranou. Zašesté se potvrdilo, že rovněž na konci šedesátých let existovaly mezi srbskou Lužicí a Československem aspoň nějaké oficiální vztahy. Přičemž zasedmé je zřejmé z dosavadních českých opracování prookupačního vysílání rozhlasu Vltava, postrádající jakékoli zmínky o Lužických Srbech, že v současnosti české vědce lužickosrbská účast na věci nezajímá, respektive nenapadlo je o ní bádát nebo v tom nevidí hodnotu navíc. A to zaosmé znamená, že celé téma účasti Lužických Srbů na pražském jaru, vzpomínky na něj, dopad sovětské okupace Československa na lužickosrbskou společnost atd. teprve musí být náležitě zhodnoceno. Musí se znovu vyslechnout pamětníci (dokud ještě je koho vyslýchat), projít dobové vysílání Lužickosrbského rozhlasu, jeho vysílání při výročích, chování lužickosrbských tiskovin při výročích okupace, paměti komunistů i opozice atd. Otázek totiž nadále přebývá. Jasně je zatím pouze tolik, že padesáté výročí roku 1969, jenž byl v Československu stejně důležitý jako rok 1968, zůstane v Lužici bez povšimnutí. To vše je doklad, že bezprostředně pookupační dění už nejsou lužickosrbské dějiny, už jsou to dějiny jiných

Redakce: místo závěru

Ne náhodou se zde uveřejněné texty opírají hlavně o prameny, které často uvádějí v plném znění – ať už jde o studentský časopis, zápisy ze zasedání sněmovny či relace lužickosrbských médií. Téma česko(slovensko)-lužickosrbských vztahů je velmi široké a mnohovrstevnaté a tento sborníček vnímáme spíše jako podnět k otevření některých jeho částí, jako upozornění právě na prameny – ale také doklad toho, že pohnuté události 20. století rezonovaly právě i u našeho „severního slovanského bratra“. Problematika je záměrně představena „syrově“, jen s omezenou autorskou interpretací – o to více snad zapůsobí na čtenáře a umožní mu dívat se na tato někdy slavná, někdy méně slavná jubilea jinou optikou.

Seznam zkratk

ČsND	Československá národní demokracie
SČSDPK	Společná česko-slovenská digitální parlamentní knihovna, Těsnopisecké zprávy/Stenoprotokoly, dostupné z https://www.psp.cz/eknih/ , náhled 21. 12. 2018
SN	Společnost národů
SNW	Serbski narodny wubjerk

⁹¹ Česky v překladu Zuzany Soukupové Argo, 2018.

⁹² Timo MEŠKANK, *Kultura w službje totalitarneho režima*, Budyšin 2011, s. 122.

Česko-lužický věstník vydává Společnost přátel Lužice, U Lužického semináře 90/13, 118 00 Praha 1 – Malá Strana, www.luzice.cz, luzice@luzice.cz, ročně v osmi číslech a dvou dvojčíslech nákladem 300 výtisků. Cena 30 Kč.
 Redakční rada: vedoucí redaktorka Eliška Oberhelová, Michalovice 17, 412 01 Litoměřice, eliska.oberhelova@gmail.com; zástupce vedoucí redaktorky: Jan Zdichynec, zdichy.j@seznam.cz; členové: Zuzana Bláhová, Radek Čermák, Štefan Pilát. Sazba: Martina Lapišová.
 Roční předplatné: ČR 300 Kč, zahraničí 20 € (hotově 15 €) bankovním převodem na účet Fio banka, a. s., 2900678633/2010.
 Objednávky a stížnosti na nezasilání: Redakční rada ČLV, U Lužického semináře 90/13, 118 00 Praha 1 – Malá Strana, luzice@luzice.cz, tel. 728 581 822.
 Rada se ne vždy ztotožňuje s názory a slohem pisatelů. Za pravdivost odpovídá autor. Nevyžádané rukopisy nevracíme.
 MK ČR E 6880. ISSN 1212-0790.